

## บทที่ 1

### ปริศนาแห่งปฐมกถา

การตั้งชื่อ บทที่ 1 ของงานวิจัยนี้อาจจะแปลจากงานชื่อเดิมอยู่บ้าง ตรงที่งานวิจัยทั่วไปมักจะตั้งชื่อว่า บทนำ แต่งานนี้กลับตั้งว่า ปริศนาแห่งปฐมกถา ที่ตั้งชื่อเช่นนี้ ก็ด้วยเหตุนาที่จะให้สอดคล้องกับบุคลิกภาพของท่านพุทธทาส ผู้ที่ชอบอธิบายตัวเอง หรือไม่ก็นักวิจารณ์มักจะกล่าวถึงท่านว่า เป็นผู้มีลีลาชีวิตแปลกแหวกแนว เช่น การยืดปรัชญาชีวิตแบบ เป็นอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง - ฉันข้าวaganแมว อาบน้ำในคู nonกุฎีเจ้าหมู พังยุงร้องเพลง<sup>1</sup> ในการสอนธรรมะ ท่านจะรู้สึกสนุกกับการสร้างคำแปลกใหม่ เพราะสะดวกต่อการใช้ ง่ายต่อการจำ และสามารถกระทุบกระแทกกระแสคโน้มให้สะท้อนได้กว่า จึงเป็นที่รับรู้กันว่าถ้อยคำสำนวนต่อไปนี้ล้วนเป็น “วิสัยโน้มเกี้ยว” เช่น ตัวกฎ - ของกฎ ตายก่อนตาย ทำงานด้วยจิตว่าง รบกันไปพลางแลกรอมกันไปพลาง นกไม่เห็นฟ้า ปลาไม่เห็นน้ำ หนอนไม่เห็นคุณ คนไม่เห็นโลก รวมทั้ง ฤตตา ที่ท่านแปลว่า เช่นนั้นเอง เป็นต้น แต่พึงเข้าใจว่าที่ชอบทำอะไรแปลกใหม่นั้น มิใช่ เพราะเห็นว่าความแปลกเป็นสิ่งดี ความแปลกมิใช่เป็นเป้าหมายโดยตัวมันเอง แต่เป็นเพียงเครื่องมือ หรือ วรรคवิถี ที่ใช้ซักจุ่งผู้คนให้หันเข้าหาธรรมะ เพื่อที่จะสะดวกต่อการโน้มนำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการต่อไป

ด้วยเหตุที่ผู้วิจัยต้องการจะล้อเลียนชีวิตของท่าน จึงได้ตั้งชื่อบนนี้ว่า ปริศนาแห่งปฐมกถา หรือถ้าจะพิจารณาในแง่เนื้อหาสาระ จะเห็นว่าล้วนเกี่ยวกับเรื่องที่เป็นปริศนา ดังเช่นคำถามว่า ข้าพเจ้ามีปริศนาอะไรในใจ ? อยากรู้อะไร ? รู้ไปทำไม ? รู้แล้วได้ประโยชน์อะไร ? มีจิตย์คำถามวิจัยว่าอย่างไร ? และจะแสวงหาคำตอบนั้น ๆ ได้โดยวิธีใด ? ดูเหมือนว่าในทุกประเด็นล้วนเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับคำว่า อะไร ? ทำไม ? อย่างไร ? จึงกล่าวได้ว่าการตั้งชื่อบนนี้สอดคล้องกับเนื้อหาสาระอยู่ในตัว

# 1. ปัญหาแห่งปริศนา

ตั้งแต่เริ่มลงมือศึกษาข้อมูล หรือเมื่อว่าลีกถึงวิถีแห่งพุทธศาสนาได้ ผู้วิจัยมักจะนึกถึงนิทานเรื่อง นกนางนวลแตกผุ้ง ซึ่งผู้วิจัยได้รับอิทธิพลทางความคิดและนำมาระบุกตื้อสืบทอดหนึ่ง โดยดัดแปลงมาจากนิยายเชิงปรัชญา เรื่อง Jonathan Livingston Seagull. โดย Richard Bach ซึ่งแปลเป็นภาษาไทยโดยใช้ชื่อว่า ใจนาissan ลิฟวิงสตัน นางนวล หนังสือนี้ทำที่สำราญพับ มีอยู่ 2 สำนวนแปล คือ ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช หนา 108 หน้า และของ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ หนา 111 หน้า แต่ทั้งสองสำนวนให้ข้อคิดตรงกันว่า นกนางนวลเป็นสัญลักษณ์ของการแสวงหา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดแบบเสรีนิยม ของปัญญาชน

ในนิทานนี้มีเรื่องเล่าว่า มีนกนางนวลอยู่ผุ้งหนึ่ง ซึ่งได้รับการสืบทอดวิถีดำเนินชีวิตมาจากการพบุรุษรุ่นแล้วรุ่นเล่าว่า การจะบินออกไปแสวงหาอาหารในยามเข้าของแต่ละวัน พากมันจะต้องบินวนซ้าย วนขวา อ้อมคุ้งน้ำจำนวนกี่ครั้ง และตรงไปประยุทธางเท่าใด จึงจะผลงจับปลาในแหล่งน้ำนั้น พากมันทำซ้ำซาก เช่นนี้ตลอดมา รุ่นแล้วรุ่นเล่า แม้จะรู้ว่าไม่ค่อยจะมีผุ้งปลาให้จับกินอีก แต่ก็ยังคงทำแบบเดิม อกหัวไปหากินที่เดิม ตามเวลาเดิม บนเส้นทางเดิม ใช้เวลารินไปและกลับแบบเดิม ที่ต้องทำเช่นนี้เพียง เพราะบุรุษ เคยสอนไว้ แม้ว่าสภาพแวดล้อมจะเปลี่ยนไปก็ไม่กล้าคิดเป็นอย่างอื่น ไม่กล้าที่จะแสวงหาเส้นทางสายใหม่ให้แก่รุ่นของตนเอง รู้แต่ว่าน้ำที่เพียงอย่างเดียว คือ การรักษาสิ่งที่บุรุษให้ไว้และต้องสืบทอดต่อไป เพราะถือว่านี่คือพันธะและหน้าที่ที่ต้องกระทำ

เหตุการณ์เป็นเช่นนี้เรื่อยมาจนกระทั่งมีนกนางนวลหนุ่มตัวหนึ่ง เกิดสนใจและตั้งคำถามขึ้นในใจว่า เส้นทางที่บุรุษให้ไว้ยังคงเหมาะสมสมกับสภาพปัจจุบันอยู่อีกหรือ? ไม่มีเส้นทางสายอื่นที่ดีกว่านี้อีกแล้วหรือ? มันควรจะบินตามเส้นทางนี้ต่อไป หรือว่าควรจะออกแสวงหาเส้นทางสายใหม่ให้เหมาะสมสมกับรุ่นของตนบ้างหรือไม่? ด้วยคำถามท่านอนี้ นกนางนวลหนุ่มเริ่มสืบสน แต่ท้ายที่สุดก็ตัดสินใจไม่บินตามผุ้ง มันต้องการที่จะแสวงหาเส้นทางสายใหม่โดยที่ไม่ต้องปฏิบัติในสิ่งที่เคยเชื่อกันมาแต่อดีตอีกด้วยเหตุนี้มันจึงได้ชื่อว่า นกนางนวลแตกผุ้ง

ยอมแย่่อนกว่าความพยายามที่จะแตกผุ้งเป็นความเสี่ยง กล่าวคือ ประการแรก จะสร้างความแปลงแยกให้แก่ผุ้ง มันอาจจะถูกกล่าวหาว่า แทรกออก หัวหมอ ตื้อรัน ไม่เชื่อผู้นำ และเป็นผู้ทำลายกฎเกณฑ์ของผุ้ง ประการต่อมา มันอาจจะเผชิญกับภัยนตราย ยันคาดไม่ถึงนานัปการที่รออยู่ข้างหน้า เช่น อาจจะอดตาย เพราะไม่พบผุ้งปลาให้จับ กินเลยสักตัวเดียว อาจจะหลงทางบินกลับผุ้งไม่ถูก หรือแม้จะกลับถูกแต่นกตัวอื่นไม่

ยอมรับเข้าสูง นอกจากนี้อาจจะเผชิญกับพายุกล้าพัดตีจนทำให้ปีกหัก หรืออนกนางนวล ผู้อื่นอาจรุมกันจิกตีให้บาดเจ็บจนถึงแก่ความตายก็อาจเป็นได้เช่นกัน

แต่ถ้าไม่เลือกมองเฉพาะด้านลบ ทันมาดูด้านบวกบ้าง เป็นไปได้เช่นกันว่าในความเสี่ยงเหล่านี้อาจจะมีผลตอบแทนที่คุ้มค่าอยู่ด้วย กล่าวคือ อาจจะพบเส้นทางสายใหม่ที่ล้มลงบ มีผู้ป่วยพลาซึกรุ่ม เนื้อร้าย ไม่ต้องแบ่งกับนักงานมวลผู้อื่น เพราะยังไม่มีใครค้นพบแล้วนักงานมวลหนุ่มตัวนี้จะกลายเป็นผู้บุกเบิกเส้นทางสายใหม่ให้เกิดกรุ่นต่อไป ก็อาจเป็นได้

ตามที่ยกมาให้ดูนี้ จะเห็นได้ว่าถ้าไม่มีผู้กล้าແຕกผู้อยู่บ้าง การค้นพบฟ้าใหม่ โลกใหม่ แบบเดียวกับนักบุกเบิก เช่น โคลัมบัส พระพุทธเจ้า พระเยซู หรือนักวิทยาศาสตร์กระเดื่องนาม จะเกิดขึ้นไม่ได้ เพราะการที่ โคลัมบัส ค้นพบทวีปเมริกาได้ เขาจะต้องกล้าเลือกเดินเรือในเส้นทางสายใหม่ที่ไม่ชัดเดิม การที่ พระพุทธองค์ จะทรงประดิษฐานพุทธศาสนาขึ้นได้ จะต้องละทิ้งความเชื่อของลัทธิศาสนาอื่นที่มีอยู่ก่อนหน้านั้นแล้ว การที่ พระเยซู จะประดิษฐ์คำสอนตามพันธสัญญาใหม่ขึ้นได้ จะต้องกล้าที่จะดัดแปลงแก้ไขหลักพันธสัญญาเดิมของโมเสส การที่ นักวิทยาศาสตร์ จะสร้างทฤษฎีใหม่ ๆ ได้ จะต้องหักล้างทฤษฎีเดิม เช่น การที่ โคเปอร์นิคุส เป็นผู้เสนอ โดยมี กาลิเลโอ ประกาศสนับสนุนว่าโลกหมุนรอบดวงอาทิตย์ โดยมีดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางระบบสุริยะจักรวาล จะต้องหักล้างทฤษฎีของ ปโตเลมี ที่ว่าดวงอาทิตย์หมุนรอบโลก โดยมีโลกเป็นศูนย์กลาง เป็นต้น

ผู้ที่มีวิญญาณแห่งนักบุกเบิกจะมีไม่มากนักเมื่อเทียบส่วนกับมวลมนุษย์ส่วนใหญ่ โดยปกติวิสัยของมนุษย์ทั่วไป มักจะขาดกล้า ไม่กล้าลองสิ่งใหม่ เพราะเห็นว่าเป็นความเสี่ยงและอาจนำมาซึ่งความเจ็บปวด จึงยอมวนเวียนซ้ำหากอยู่กับวิถีเดิม ๆ โดยมีข้ออ้างเพียงเพื่อความปลอดภัยเฉพาะหน้าวัน ๆ ว่า นี่คือเส้นทางที่บรรพบุรุษให้ไว้ อนุชนจึงต้องเดินตามต่อไป ถ้าหากจะมีความผิดพลาดใด ๆ เกิดขึ้น หาใช่ความผิดของคนรุ่นตนไม่ หากแต่โดยให้เป็นของบรรพบุรุษ คนพากนี้ไม่เคยย้อนคิดและตั้งคำถามว่า เส้นทางที่บรรพบุรุษให้ไว้ อาจจะเหมาะสมกับสมัยนั้น แต่ครั้นสภาพแวดล้อมเปลี่ยนไป มันยังคงเหมาะสมสมอยู่อีกหรือ ? เส้นทางสายนั้นยังคงนำทางไปสู่เป้าหมายได้อยู่อีกหรือไม่ ? คนที่ไว้ไปมักจะละเลยไม่เหลียวไจคิดถึงความจริงข้อนี้

ส่วน ผู้กล้า ที่มีวิญญาณนักบุกเบิก ซึ่งมีไม่มากนัก แต่หากกล้าคิด กล้าตั้งคำถาม และกล้าสำรวจว่า จะก้าวเดินต่อไปอย่างไร จึงจะสำเร็จประโยชน์กว่า ถ้าเห็นว่าควรตี ประเพณีโดยยังคงเป็น เครื่องมือ ช่วยให้ก้าวเดินได้ดี เช่นอนุรักษ์ไว้ แต่ในทางตรงข้าม ถ้าเห็นว่าเป็นสิ่งคร้ำคร้ำล้าสมัย และไม่ช่วยให้สำเร็จประโยชน์อีกต่อไป ก็ไม่ลังเลที่จะรื้อ

ทิ้งและสร้างเอาใหม่ เพราะจารีตประเพณีหรือวิถีแห่งอดีต เป็นเพียง “เครื่องมือ” รับใช้ ชีวิตและสังคมที่ถูกสร้างโดยน้ำมือนุษย์ มันจึงอาจจะถูกรื้อทิ้งและสร้างขึ้นใหม่ โดยน้ำมือนุษย์ได้ เช่นกัน การสร้างสิ่งใหม่บางครั้งอาจจำต้องรื้อสิ่งเก่า ๆ ทิ้งเสียบ้าง มิใช่นั้นจะไม่มีที่ว่างพอสำหรับสร้างสิ่งใหม่ได้ หากอนุชนไม่กล้าสร้างอะไรເອົາເອງบ้าง สมมติว่าถ้าบวรพุทธพื้นเข้ามา อาจจะดำเนินว่าง ไม่รู้จักคิด คอยแต่จะกินบุญเก่า ทั้งนี้ เพราะมัวเมากับจารีตประเพณีและวิถีดังเดิมว่าเป็นสมேือน เทวazuป้อนศักดิ์สิทธิ์ ที่จะเมิด แต่ต้องไม่ได้ แล้วยอมตามกาอยู่ได้เครื่องพันธนาการนั้นก็จะดิกระเดี้ยไม่ได้ ชีวิตแต่ละวัน จึงต้องวนเวียนซ้ำซากอยู่กับสิ่งเดิม ๆ ที่ด้อยค่า ขาดกล้า ไร้เหตุผลและนำเบื่อหน่าย

อุปมาเรื่องนักงานนวลดอกผุ้งขันได อุปมาเรื่องการค้นหาเส้นทางสายใหม่ของ ห่านพุทธาสกัดนั้น ห่านเป็นผู้กล้าที่จะแหวกวิถีแห่งอดีตที่เห็นว่าໄວประโยชน์ ดังที่ ห่านกล่าวว่า “...เราจะอนุรักษ์สิ่งที่ควรอนุรักษ์ แต่จะไม่อย่างหลับหูหลับตา วัฒนธรรมไทย เอกลักษณ์ไทย อะไรก็ตามเราจะไม่อนุรักษ์อย่างหลับหูหลับตา...”<sup>2</sup>

ตลอดเวลาบนเส้นทางแห่งบรรพชิต นับตั้งแต่เริ่มอุปสมบท เริ่มสังเกตพบว่าวิถี ศึกษาธรรมะในสมัยนั้นล้วนเป็นไปเพื่อลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เมื่อเริ่มประจักษ์เช่นนี้ อุดมการณ์แบบนักงานนวนมุ่มค่อย ๆ เพาบ่มเข็นตามลำดับ เริ่มเป็นหน่วยและ เกลี่ยดวิถีชีวิตเยี่ยงกิษร ในเมืองหลวง รู้สึกแบปลแยกและเชื่อวาวิธีนี้มิใช่หนทางดับทุกข์ มิใช่เส้นทางที่ใช้ตามรอยพระอหันต์ ถ้ามัวฝืนเดินตามจักรทั้งหลายไปไม่ถึงจุดหมาย ห่านจึงตัดสินใจหันหลังให้กรุงเทพฯ “เมืองศิวิลิซ” เพื่อแสวงหาเส้นทางสายใหม่ ในครั้ง นั้นเคยคิดถึงขั้นจะไปอยู่กับพากโภคในอินเดีย โดยที่ไม่หวั่นว่าจะต้องประสบความยาก ลำบาก แม้จะไม่ได้พบหน้าญาติพี่น้องอีกภัยอม ดังที่ห่านได้แสดงความในใจไว้ใน จดหมายที่เขียนถึง นายธรรมทาส (ผู้เป็นน้อง) ดังความตอนหนึ่งว่า

เราเดินตามโลกตั้งแต่นาทีที่เกิดมาจนถึงนาทีที่มีความรู้สึกนี้ ต่อไปนี้เราจะไม่ เดินตามโลก และลาโลกไปค้นหาสิ่งที่บริสุทธิ์ตามรอยพระอวิริยะที่ค้นแล้วจนพบ หากเราเขียนเดินตามโลกและเป็นการเดินตามหลังโลก; ตามหลังอย่างไม่มีเวลาทัน ถึงแม้ว่าเราจะเกิดอีกด้วยตั้งแต่ชาติก็ดี บัดนี้เราไม่เดินตามหลังโลกอีกต่อไป; จะ อาศัยโลกสักแต่กาย; ส่วนใจเราจะทำให้เป็นอิสระจากโลกอย่างที่สุด; เพื่อเรา จะได้พบความบริสุทธิ์ในขณะนั้น

เรายังพบอีกว่าการเป็นห่วงญาติพี่น้อง เพื่อนและศิษย์ เป็นการทำลายความ สำเร็จแห่งการค้นหาความสุขและความบริสุทธิ์ ซึ่งเราตั้งใจพยายามจะนำมาให้ แก่พ่อแม่พี่น้องที่เรากำลังเป็นห่วงอยู่นั่นเอง ขึ้นเป็นดังนี้เราคงตายเสียก่อนเป็นแน่ เราจะทำตามอย่างพระพุทธเจ้า; ตามคำบอกเล่าของพระองค์เองว่า พระองค์

ออกคันหาความบริสุทธิ์ทั้งขณะที่พ่อแม่พื่องมีน้ำตาเต็มหน้า เพราะไม่อยากให้จากไป (ในบาลีแท้ยังไม่พบการหนีอกบวช) การที่เราปลดตากเช่นนี้ เป็นการทำให้เราพรึ่นอีกประหนึ่ง และหวังว่าพ่อแม่พื่องของเราจะปลดตากเช่นเดียวกัน; แม้ว่าบางที่เราจะต้องจาก จนไม่อาจพบกันเลยก็ได้<sup>3</sup>

อันที่จริงอุดมการณ์แบบนางนวลแตกผุ้งหรือความคิดเชิงปฏิรูปวงการพุทธศาสนา ในสังคมไทย มิใช่เพียงมีท่านพุทธทาสเป็นรายแรก ก่อนหน้านี้ “เทียนวรรณ” และ “สมเด็จพระปยาธิรญาณวโรรส” ก็เคยคิดเช่นนี้ ดังที่ท่านพุทธทาสเล่าไว้ในแหล่งการณ์ส่วนมากฯ 50 ปี ว่า การปฏิรูปวงการศาสนา มีมาตั้งแต่สมัยสมเด็จกรมพระปยาธิรญาณวโรรส ซึ่งน่าจะได้รับการยกย่องให้เป็นยอดแห่งนักปฏิรูปเลยทีเดียว หรือถ้าจะมองย้อนลึกไป กว่านั้น “ต. วรรณภูมิ” หรือ “เทียนวรรณ” ก็มีอุดมการณ์แบบนี้ และลงมือทำมาก่อนท่านสมเด็จพระปยาฯ เสียอีก แต่ทำอะไรได้ไม่ค่อยสนับสนุน เพราะเป็นเพียงคนธรรมดามาษัญ แล้วยังถูกจับขังคุกเสียด้วย เพราะพุดอะไรผิดไปจากเดิม ส่วนสมเด็จพระปยาฯ ท่านเป็นเจ้า จึงสามารถทำอะไรได้อย่างอิสระกว่า<sup>4</sup>

เมื่ออุดมการณ์ค่อยๆ พากดัวจนบรรจิดจ้าขึ้นตามลำดับ ท่านจึงตัดสินใจเด็ดเดี่ยวที่จะนโยบายบินออกแสงทางเส้นทางสายใหม่ เช่นเดียวกับนักงานนวลหนุ่มในนิทานที่ อุปมา้นั้น และย่อมเป็นที่แนนอนว่าบนเส้นทางสายดังกล่าว ย่อมเต็มไปด้วยอุปสรรค และขวางหนาม ดังที่ท่านถูกกล่าวหาว่าเป็นพระนอกโคก พระดัดจริต พระคอมมิวนิสต์ พระบ้า ฯลฯ แต่ท่านยินดีที่จะเป็น “ผู้บ้า” ดังที่ท่านกล่าวไว้อีกดอนหนึ่งว่า “...อาทماภิ เลยบ้าไปคนเดียว ที่ไม่ยอมรับหนังสือวิสุทธิกรรมทั้ง 100 เบอร์เซ็นต์... คัมภีร์ สังสารสังคหะ หรือคัมภีร์อะไรที่คล้ายๆ กันเราไม่ยอมรับ โดยเฉพาะอภิธรรม ที่ต้องนั่งนับเม็ดมะขามนี่ เราไม่ยอมรับ เราจะมีอภิธรรมโดยตรง...”<sup>5</sup> (คำว่า “อภิธรรมนับเม็ดมะขาม” เป็นคำที่ท่านนี้เรียกพวกรากที่ศึกษาพระอภิธรรมตามแบบพม่า ที่ศึกษาโดยวิธีท่องจำ ต้องจำให้ได้ว่าจิตมีกี่ดวง เมื่อแจกแจงออกไปมากก็กลัวลืม จึงต้องนำเม็ดมะขามมาวางและแยกออกเป็นกอง ๆ เพื่อเป็นเครื่องช่วยจำ บางครั้งท่านเรียก อภิธรรมแบบนี้ว่า “อภิธรรมรังหนู” คือ รากรุ่งเรืองมีรังหนู)<sup>6</sup>

คำครหาต่างๆ โดยเฉพาะการถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ อาจเป็นคลื่นจัด ลมแรงที่มากกระทบบ้าง แต่ไม่ท้อถอย ยังคงมีปณิธานมุ่งมั่น ดังที่บันทึกไว้เป็นความทรงจำตอนหนึ่งว่า

การทำอะไรใหม่ๆ แปลกๆ ไปจากที่เข้ากระทำกันอยู่นั้น จะต้องถูกมองในแง่ร้ายบ้างส่วนหนึ่งเป็นธรรมด้า ไม่ว่าผู้ทำจะมีกำลังและอิทธิพลมาก

หรืออ่อนอย ถ้ามีอิทธิพลมากอาจจะแตกต่างอยู่บ้าง ก็ต้องที่เข้าไม่ถูกล้ำดึงน้ำเท่านั้น ผู้ที่คิดจะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด ซึ่งเป็นการปฏิบัติแก่หรือรื้อฟื้นทำให้ดีขึ้นขออย่าได้ไปเอาใจใส่กับการนินทาว่าร้ายของผู้เข้าใจผิด ซึ่งโลกนี้จะต้องมีเป็นธรรมดานั้นเลย ทำไปด้วยบริสุทธิ์ใจก็พอแล้ว ผลกระทบเกิดขึ้นเท่ากับการกระทำอันบริสุทธิ์ของตน...”

ด้วยปณิธานมุ่งมั่น ท่านจึงก้าวต่อไปไม่หยุดยั้ง ไม่ยอมให้วถีเดิม ๆ กักขังไว้อีก คุปมาได้กับผู้ที่เข้มมีสองข้างกอดเสาไว้แน่น แล้วบอกว่าไปไหนไม่ได้ ถ้าจะไปต้องมีใครช่วยตัดเสา ก่อน แต่ท่านเลือกที่จะปล่อยมือมากกว่ารอให้ผู้อื่นมาช่วยตัดเสา และหลังจากปล่อยมือแล้ว ก็โบยบินออกไปแสวงหาเส้นทางสายใหม่ โดยตั้งใจว่าแม้จะต้องค้นหา ยาวนานตลอดชีวิตก็ยอม

ปัจจุบันนี้ ชาวพุทธในสังคมไทยส่วนหนึ่งและอีกบางส่วนของสังคมโลก เชื่อว่า ท่านได้ค้นพบเส้นทางสายที่ต้องการแล้ว คือ เส้นทางสายพุทธทาส หรือ สายส่วนโมกข์ อันเป็นผลผลิตจาก ภูมิปัญญาการนำทางสู่เนื้อธรรมของท่าน โดยแท้ ซึ่งเป็นเส้นทาง ที่หลายคนอาจพอกใจที่จะเดินตาม จะนั้นเพื่อที่จะพิจารณาร่วมกันว่า เส้นทางสายนี้มี เอกลักษณ์เฉพาะตัวอย่างไร ? เมื่อนหือต่างจากเส้นทางอื่นอย่างไร ? บนเส้นทางนี้มี อุปสรรคหลากหลายอะไร ? ท่านเอกสารใดได้อย่างไร ? ควรจะก้าวตามหรือไม่ ? เมื่อที่ จะเป็นมรรคວิถีสุคามเป็นสากลได้หรือไม่ ?

ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นโจทย์คำถามที่งานวิจัยชิ้นนี้เชิญชวนให้ท่าน ผู้อ่านช่วยกันติดตาม ร่วมกันพิจารณา และวิพากษ์วิจารณ์ต่อไป

## 2. หลักการและเหตุผล

ถ้าข้อมูลดีประจำณ 2500 กว่าปีมาแล้ว สมัยเมื่อเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบวช เมื่อพระชนมายุได้ 29 พรรษา แล้วทรงศึกษาในสำนักของอาจารย์ดาบสและอุทกดาบส จนจบสิ้นความรู้ของอาจารย์ทั้งสอง แต่ทรงพบว่าสิ่งที่ได้มีเชิงที่สุดแห่งความดับทุกข์ จึงทรงบำเพ็ญเพียรด้วยพระองค์เอง โดยการ บำเพ็ญทุกรกริยา แต่ท้ายที่สุดทรงค้นพบว่ามิใช่ หนทางดับทุกข์ที่เข่นกัน จึงหันมาดำเนินทางสายกลาง ที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา คือ ไม่ ทรมานตนเองให้เดือดร้อนลำบาก แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่หมกมุนในการสุข ทรงดำรงอยู่ อย่างง่าย ๆ เปาسبาย แบบกินอยู่ หลับนอนกลางดิน ไม่ติดยึดกับสิ่งใด ๆ แล้วหันมา บำเพ็ญเพียรทางจิต ท้ายที่สุดทรงค้นพบหนทางดับทุกข์ (ตรัสรู้) เมื่อวันเพ็ญเดือน 6 ของปีที่มีพระชนม์วารได้ 35 พรรษา รวมเวลาแห่งการศึกษาค้นคว้าและบำเพ็ญเพียรทั้งสิ้น นานถึง 6 ปี เมื่อตรัสรู้แล้วทรง darüberว่า ธรรมะที่ค้นพบเป็นสิ่งละเอียดลึกซึ้งเกินกว่าที่จะ

สอนให้ผู้อื่นรู้ตามเห็นตามได้ ที่แรกทรงท้อพระทัยແບจะไม่ทรงประกาศคำสอนนั้น ดังที่ทรงป่าวรากับพระองค์เองว่า

ก็แหล่หมุ่ปะชาชนนี้ เป็นญูเริงรมย์อยู่ด้วยօคลัย ยินดีอยู่ในօคลัย ละเลิงอยู่ในօคลัย... ฐานะอันนี้ยอมเป็นสิ่งที่เห็นได้ยาก... ก็ถ้าเราพึงแสดงธรรม และคนอื่นไม่เข้าใจต่อเรา ข้อนั้นก็เป็นความเห็นอย่างเปล่าแก่เรา จะพึงทำความลำบากเปล่าแก่เรา<sup>8</sup>

แต่ครั้นทรงทบทวนไตรตรองดู พบร่วมโดยธรรมชาติของมนุษย์อุปมาเหมือน บัวสามเหลา<sup>9</sup> ย่อมมีความคลาดโน่นต่างกัน บางพวกรากจะสอนให้รู้ตามเห็นตามได้ทันที อีกบางพวกรากจะต้องใช้เวลาและวิธีการที่เหมาะสมกับอุปนิสัย ส่วนอีกบางพวกรากที่เป็นบัวได้น้ำประเพา บรรจบหู ซึ่งจะต้องเปลี่ยงบทเรียนมากกินไป จะปล่อยให้เป็นอาหารของเต่าและปลา เมื่อทรงคิดเช่นนี้ ก็ตัดสินพระทัยประกาศคำสอนแนวใหม่ในทำกลางคำสอนของศาสนາเดิมหลายลักษณะที่มืออยู่ก่อนหน้านั้นแล้ว การที่ประกาศคำสอนสอนแนวใหม่ ให้เป็นที่ยอมรับได้ จะต้องใช้ภูมิปัญญา ภาษาลพบาย และลีลาในขั้น บรรคุณ เลยทีเดียว

เท่าที่คั่นพับปราภูว่าวิธีการของพระองค์จะไม่เริ่มต้นจากสิ่งว่างเปล่า หรือห่างไกลจากพื้นฐานความเชื่อเดิมอย่างสิ้นเชิง หากแต่จะทรงหยิบยกเอาแนวคิด ความเชื่อ วิถี ดำเนินชีวิต ตลอดจนวัฒนธรรมประจำถิ่นมาอธิบายความหมายเสียใหม่ให้สอดคล้องกับหลักการที่ทรงคั่นพับ เช่น เรื่อง “พระพรหมมี 4 หน้า” ทรงอธิบายความหมายเสียใหม่เป็น พรมวิหารสี, “การให้ไวเทวดาประจำทิศทั้งหก” ทรงอธิบายเป็น ทิศทาง หรือแม้แต่คำว่า “นิพพาน” ที่นำมาใช้เป็นอุดมคติของพุทธศาสนา ก็เป็นคำกลางบ้านที่ใช้กันแพร่หลายและเข้าใจกันโดยทั่วไปแล้วในสมัยนั้นว่า หมายถึง “สงบ - เย็น”<sup>10</sup> เป็นต้น

ในส่วนของเนื้อหาสาระที่ต่างไปจากลักษณะความเชื่อเดิม จะไม่ทรงต่อต้านหักล้าง เพราะจะเป็นการสร้างศัตtruโดยไม่จำเป็น แล้วกลายเป็นอุปสรรคต่อการเผยแพร่องพระองค์เอง แต่จะทรงใช้วิธีอธิบายความหมายเสียใหม่ให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตประจำวัน<sup>11</sup> ส่วนผู้ฟังจะเห็นด้วยกับของฝ่ายใด ให้เลือกเชื่อเอาร่อง ดังปรากฏหลักฐานใน กาลามสูตร (เกสปุตตสูตร) ว่าถ้าจะเชื่อหรือไม่เชื่อสิ่งใด ให้ถือหลักในการพิจารณาว่า ก่อนให้เกิด ประโยชน์ เกิดสุข หรือ ให้เกิดโทษ เกิดทุกข์ มากกว่ากัน<sup>12</sup> หลักการนี้ ท่านพุทธทาส นำมาเป็นแบบอย่าง ดังจะได้เห็นในบทต่อ ๆ ไป

ด้วยภูมิปัญญาและกลวิธีอันชาญฉลาดนี้ จึงทำให้คำสอนแนวใหม่เผยแพร่ไปทั่วทั้งในและนอกชุมพุทธวิปสมัยนั้น ครั้นเมื่อสิ้นสมัยพุทธองค์ คำสอนที่เผยแพร่ไปตามถิ่นต่างๆ ได้ถูกประชานุรุณหลงติความประยุกต์ให้ จนมีผลให้แตกออกเป็นนิกายต่าง ๆ แต่ที่รู้จักกัน



อย่างกว้างขวางมี 2 นิกาย คือ ส่วนที่เผยแพร่เข้าไปทางหนึ่ง เรียกว่า นิกายฝ่ายเหนือ หรือ ลัทธิมหายาน หรือ อาจาริยวathan และส่วนที่เผยแพร่ลงมาทางใต้ เรียกว่า นิกายฝ่ายใต้ หรือ ลัทธิหินyan หรือ เกรวathan

ในการที่จะตีความประยุกต์ให้คำสอนของพระพุทธองค์ให้สำเร็จประโยชน์ได้นั้น เราไม่สามารถที่จะเลือกเฉพาะมุมมองจากหลักคำสอนของฝ่ายเหนือโดยละเลยของฝ่ายใต้ หรือจากของฝ่ายใต้โดยละเลยของฝ่ายเหนือ (ภูมิปัญญาเป็นอีกหลักการหนึ่งที่ท่านพุทธทาสยืนถือเป็นแบบอย่าง) มิใช่นั้นจะทำให้การตีความไม่รอบด้าน ดังคำกล่าวที่ว่า

ปรากฏญี่เบรี่ยบว่า พุทธศาสนาคือตัวนก มีครัวชาชั่งฝ่ายลัทธิหินyan (เกรวathan) เป็นปีกชั่งหนึ่ง มีครัวชาชั่งลัทธิมหายาน (อาจาริยวathan) เป็นอีกปีกหนึ่ง ปีกทั้งสองช่วยพยุงตัวนกให้ไม่ตกไปสู่ร่วงรังของตนได้ดั้นได้ ลัทธิทั้งสองนั้นก็คือปีกช่วยเสริมเพิ่มกำลังให้พุทธศาสนา ແພໄພສາລີປົງຈຸດໝາຍໄດ້ເຊັນເດືອກັນຜົນນີ້<sup>13</sup>

**ถ้าจะพิจารณา สถานภาพของพุทธศาสนา ในประเทศไทย สมัยที่กิจชุ เงื่อมพานิช (ต่อมาคือ ท่านพุทธทาส) เข้าสู่ร่วมกากาสาพัสดร (พ.ศ. 2469) แล้วเดินทางสู่กรุงเทพฯ ครั้งแรก (พ.ศ. 2471) และครั้งหลัง (พ.ศ. 2473) จนกระทั่งเดินทางกลับพุธเรียง (พ.ศ. 2475) รวมทั้งระยะเวลาที่สืบเนื่องกัน พอกจะจำแนกได้ 4 ประการ<sup>14</sup> คือ (1) พุทธศาสนาไม่ใช่ศาสนาแห่ง ศรัทธา หรือ เสาหินอันศักดิ์สิทธิ์ที่ละเอิดแตะต้องมิได้หากแต่เป็นศาสนาแห่ง ปัญญา ที่ชาวตะวันตกเรียกันว่า ระบบคิด หรือ อุดมการณ์ของชีวิต ที่สามารถนำมากิจวัตรประจำวันได้ແย়েเพื่อหาจุดที่ลงตัวเหมาะสมได้เสมอ (2) สถานภาพของพุทธศาสนาไม่ได้ถูกกำหนดโดยวงการสงฆ์เพียงฝ่ายเดียว แต่เป็นศาสนาที่เปิดกว้างสำหรับคนทั่วไป เพราะแต่ละคนเคยบวชเรียนและมีความรู้เรื่องนี้ด้วยเช่นกัน (3) เมื่อมีการตัดแยกกันในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา มักจะขยายผลออกไปเรื่อยๆ โดยที่ไม่มีใครหรือองค์กรใดตัดสินใจขาดให้เป็นที่ยอมรับร่วมกันได้ และ (4) หลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาไม่ได้ถูกหยิบยกมาวิพากษ์กันเฉพาะในประเด็นทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังถูกนำมาวิพากษ์ในประเด็นที่อยู่นอกวงการศาสนาอีกด้วย เช่น ในระยะหลังยังถูกหยิบยกมาสนทนากับลัทธิมาร์กน์ไปวิพากษ์ระบบทุนนิยมใหม่ หรือนำไปสร้างระบบการเมืองในอุดมคติแบบ “รัฐมิกส์คัมมิวนิยม” เป็นต้น**

ในส่วนของการคณะสงฆ์ไทย ก็ถูกอยู่ในสถานภาพตกต่ำ สับสนเรวน<sup>15</sup> กล่าวคือ ผู้ที่เข้าสู่บวรพุทธศาสนา มีทั้งบวชตามประเพณี บวชเพื่อหนีสงสาร (ทำนิพ paran ให้แจ้ง) บวชผลลัพธ์ข้าวสุก (กิน ๆ นอน ๆ ไม่ทำอะไร) บวชสนุกตามเพื่อน บวชเพื่อยืนพระศาสนา หรือ เพราะรู้ญาติขาดมิตร หรืออยู่อาศัย อีกส่วนหนึ่ง บวชเพื่อบeyerid หรือ บวชก่อนแต่งงาน

นอกจานี้ยังมีผู้ที่บัวโดยมุ่งแสวงหาผลประโยชน์ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข มุ่ยก สถานภาพให้สูงขึ้น ท่านพุทธทาสได้สะท้อนให้เห็นภาพลักษณ์ของการสงฆ์สมัยนั้น ว่า

พวกรหัวเก่าที่ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงอะไรยังมีอยู่มาก พวกรหัวใหม่นั้นยังไม่ถึง กับทำอะไรได้ดีจริงชัดเจนออกมานานน้ำใจพวกรหัวเก่า โดยมากถ้าพูดกันตาม ตรงก็คือว่าท่านเหล่านั้นสบายแล้ว มีกินมีใช้สบาย ไม่ต้องไปยุ่งอะไร ท่านสบาย เสียแล้ว ถึงเดียวันก็เตอะ ท่านพอใจในความสบาย ไม่ต้องทำอะไร ก็มีลาภ สักการะมาเรื่อย ๆ เป็นแสนเป็นล้าน พระทั้งหลายสนใจเรื่องสังคมมากกว่า สังคม กับคนราย ไม่ได้สนใจเรื่องธรรมะอีกไม่เรื่องการศึกษา ความก้าวหน้า เว้นไว้แต่ มันจะให้ผลเป็นลาภสักการะ พระมีหน้ามีตาหน้อยต้องมีห้องรับแขก เมื่อนอกบ้านคงดีมีชุดบุนวนใหญ่ มันมีลาภสักการะเป็นเบื้องหน้า เป็นวัดฤาประสงค์ ถึง แม้จะสนใจเรื่องการศึกษาเรื่องอะไร ก็มุ่งลาภสักการะเป็นอันสิ่ง และมันยากมากที่จะมีจิตใจบริสุทธิ์ เพื่อพระศาสนาให้ถูกต้องถาวร ลาภสักการะเสียง สรรเสริญเย็นยอดนั้นง่ายและเห็นชัด และดึงดูดที่สุด...<sup>16</sup>

สภาพดังกล่าวทำให้กิจธุรกิจอยู่ในสถานะของผู้รู้น้อยด้อยปัญญา ล้าสมัย ไม่ทันโลก ผู้มาราคาสไม่ได้อีกทั้งไม่เข้ามาอยู่บ้าเลือกเป็นภาษาต้นกำเนิดของพุทธศาสนา สุดแท้แต่ผู้ที่อ้างว่ารู้จะซักชวนไปทางไหน สรุปผู้ที่สนใจศึกษาอย่างจริงจังก็ขาดแคลนตำราที่มีเนื้อหาถูกต้อง จึงทำให้กิจธุรกิจ หย่อนยานหันหัวนิยมและสิกขานบท ขาดอุดมการณ์ของความเป็นภิกษุ ไม่เหมาะสมที่จะเป็นบุคคลต้นแบบทางคุณวุฒิและคุณธรรม ด้วยเหตุนี้ พวกรหัวก้าวหน้าและปัญญาชนส่วนหนึ่ง จึงคิดที่จะปฏิรูปวงการคณะสงฆ์ เพื่อที่จะสร้างความเชื่อมั่นศรัทธาให้เกิดขึ้น

ในส่วนของภิกษุ เงื่อม พานิช เดิมที่ไม่ได้มีเจตนาที่จะบัวเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง หากแต่เพื่อให้ยอมมารดาได้เกาะชายผ้าเหลืองตามคติของคนสมัยนั้น ดังที่ ปัญญานันทภิกษุ อ้างถึงคำพูดของ นายเงื่อม ก่อนที่จะบัว ว่า “เรื่องบัญชี บัญชี เก็บไว้ก่อน เมื่อสิ้นอุกมาแล้วค่อยมาทำต่ออีก”<sup>17</sup> แต่ครั้นบัวแล้วไม่อาจสืบภายในพระราชเดียว ตามที่ตั้งใจ ประกอบกับท่านเกิดในตระกูลที่เลื่อมใสศรัทธาพุทธศาสนา จึงได้รับการสนับสนุนให้ไปศึกษาที่กรุงเทพฯ ถึงสองครั้ง สถานภาพอันลับลับของการสงฆ์ไทยสมัยนั้น ถูกซึ่งชับเข้ามายในระบบคิด ครั้นท่านกลับมาตั้งสวนโมกข์ ในปี พ.ศ. 2475 ช่วงนั้นมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณ์ monarchy สู่ระบอบประชาธิปไตย ท่านเห็นว่าถึงควรที่จะเปลี่ยนแปลงในวงการสงฆ์ด้วยเช่นกัน การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งนั้นมีส่วนผลักดันให้ภิกษุรุ่นหนุ่มที่วัดปทุมคงคา (วัดที่ท่านพุทธทาสเคยไปอาศัยอยู่) นำ

มาเลียนแบบโดยเคลื่อนไหวยืด縱นาเจ้าอาวาส เพื่อเปลี่ยนให้เป็น ระบบ  
ประชาธิปไตยแบบพระ จนต่อมาก่อให้เกิดพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ประกอบด้วย  
สังฆสภา คณะสงฆมนตรี และ สังฆนายก เลียนแบบองค์กรฝ่ายบ้านเมือง<sup>18</sup>

กิกนูเงื่อม สอบได้เบรียญธรรมประโยค 3 ได้ขอว่า มหาເງື່ອມ ແຕກສອບທິກ  
ເບຣີຍຸນຮຽມປະໂຍດ 4 ເພວະແປລະບາລີແປລກໄປຈາກຜູ້ອື່ນ ປະກອບກັບມ່ຍອມຮັບວິທີກິກຊາ  
ແບບ “ພຣະເມືອງ” ສກພກຮຣນແລ້ວນີ້ລ້ວນເປັນຕົວກະຕຸນໃຫ້ມີຄວາມຄິດໃນເງິນ ຕອບໂຕ ສິ່ງ  
ທີ່ເຫັນວ່າມີຄູກຕ້ອງ ທ່ານຈຶ່ງເດີນທາງກັບບ້ານເກີດນາເປັນ “ພຣະບ້ານ” ແລ້ວເປົ້າຍືນເປັນ “ພຣະ  
ປາ” ໂດຍເຮີ່ມຕັ້ງສວນໄມກົງ ທີ່ຕຳບລຸພຸມເຮີ່ມ ຄຳເງົາໄຊຢາ ຈັງຫວັດສຽງວົງວົງຈານີ ເນື້ອເດືອນ  
ພຖ່າກາຄມ ປີ ພ.ສ. 2475 (1 ເດືອນກ່ອນເປົ້າຍືນຮຽມປະກອບກາງປົກຄອງ) ທ່ານໄດ້ປະກາສ  
ເຈຕນາຮມນົດແລະໃຫ້ນາມວ່າ “ພຣະທາສ” ລົງໃນໜັງສື່ອ “ພຣະສາສນາ” ອັບປະປົມຄຸກົງ (ຂັບ  
ວັນທີ 28 ສິງຫາມ ພ.ສ. 2476) ວ່າ “ພຣະສູສານໍ ນິຍົາເທິມ ສົມບັນຍົງຈຸດ ພຣະສ  
ສານສຸມ ທາໂສ ວ ພຣະໂຣ ເມ ສາມືກີສຸສໂຣ - ອິດ ພຣະທາໂສ” ແປລວ່າ “ຂ້າພເຈົ້າຂອ  
ມອບຮ່າງກຍາແລະຊືວິຕິນີ້ ຄວາຍແດ່ພຣະພຣະເຈົ້າ ຂ້າພເຈົ້າເປັນທາສຂອງພຣະພຣະເຈົ້າ  
ພຣະພຣະເຈົ້າເປັນນາຍຂອງຂ້າພເຈົ້າ ດ້ວຍເຫດຸດັ່ງກ່າວນີ້ຂ້າພເຈົ້າຈຶ່ງວ່າ “ພຣະທາສ”<sup>19</sup>  
ໜັງຈາກນັ້ນກົດນີ້ອືກສິກຊາຫລັກຮຽມຄຳສອນຂອງພຣະພຣອງຄ່ອຍຢ່າງຈິງຈັງ ເພື່ອ ສັບຄັນ  
ໝົມທັກຍົກຍົກພຣະໂອໝູ້ ແລະ ສານຕ່ອງຈາກຮອຍພຣະອວຫັນຕີ ເພື່ອກີຈະໄດ້ກໍາວັນນຳທາງແລະ  
ສັບຫຼວດຮຽມຕາມແບບຂັບທີ່ຄິດຝັ້ນຕ່ອງໄປ

ໃນຮະຍະແກ້ ຖໍ່ມາຈຳພຣະຂອງຜູ້ ດັວກ້າງຕະຫັກຈິກ ທີ່ສວນໄມກົງພຸມເຮີ່ມ ເພີ່ງ  
ຮູບເດືອຍ ໄດ້ຕັກເປັນຂ່າວເລ່າລື້ອໃນໜຸ່ດີກ ວ່າ ເປັນພຣະບ້າທີ່ຄູກນຳມາກັກຕົວໄວ້ເພື່ອມີໄຫ້  
ຮຽກງານຜູ້ອື່ນ ຍາມເຫັນຄະຫະທີ່ອີກໄປປິນຫຼາດ ເຕັກຈະຮ້ອງບອກຕ່ອງ ວ່າ ກັນວ່າ “ພຣະບ້ານມາ  
ແລ້ວ ວ່າ” ແລະ ໃນຮະຍະ 10 ປີແຮກຂອງກາງແພຍແພ່ຮຽມະດ້ວຍວິທີກາງຂັ້ນແປລກແກວແນວ ໄດ້  
ກ່ອນໃຫ້ເກີດຄວາມເຫັນໃຈຜິດໃນໝູ່ໜ້າພຣະອຢ່າງວ່າງວ່າງ ຈະທ່ານຄູກກ່າວຫາຕ່າງ ວ່ານານາ  
ເຫັນ ຖຸກເຮີຍກວ່າເປັນ “ຄົນສວນກະແສລົກ”, “ພຣະນອກແບບ”, “ເດີຍຮົ້າຍທາສ”, “ເຫວັດ  
ກລັບຫາຕິມາເກີດ” ຊລະ ໃນທີ່ນີ້ພອຈະຍາຂ້ອມຕົ້ມໄໝໃຫ້ດູເປັນຕົວຢ່າງເຫັນ ພຣະອນນັນຕີ ຂໍຢານັນໄທ  
(ເສັນຫັນນີ້) ໂຈນຕີວ່າ

ງານຂອງພຣະທາສ...ເບຣີຍບເສມື້ອນຂັ້ນມຫວານສວຍໂຄມ ແຕ່ເຈື້ອດ້ວຍຍາພີ່ຈ ຊ້າຜູ້  
ໄດ້ມັກງ່າຍປົງຢາຕື່ນ ກົຈະໜັງເຫື່ອເສີມເຂົ້າໄປຈຸນຫວັງໄມ້ເຂົ້ນ ນັບວ່າເປັນກາງທຳລາຍພຣະ-  
ສາສນາອຢ່າງໂຈ່ງແຈ້ງ ເຈັ່ງຄົ່ນທີ່ສຸດໃນຍຸ່ນນີ້ ແຕ່ກັບໄມ້ມີພຣະເກະຮູປີໄດ້ຫວູ້ສາມາຄ່າວ  
ພຣະໃດທີ່ກໍລັດອີກໂຈງຕ່ອດຕ້ານຄຳສອນເດີຍຮົ້າຍພຣະທາສນີ້ຢ່າງຈິງຈັງ ຈຶ່ງເປັນເຫດຸໃຫ້  
ອົງຄວາມພື້ນພຣະສາສນາຂອງນາຍບູນ ຈົບປະເສົງ ທີ່ເປັນກຸ່ມສັນບສຸນນຸ່ມແລະກະບອກ  
ເສີຍງານຂອງພຣະທາສ ກະທຳກາງແພຍແພວ່ຂໍ້າຍຄວາມຄິດທີ່ເປັນຍາພີ່ຈ້າກ້າວ່າສູ່ພຣະສາສນິກົນ

ผู้เขียนไม่ถึงการณ์อย่างมากมายเหลือคณานับ<sup>20</sup>

อีกตอนหนึ่ง กล่าวว่า “ครูฯ ก็พากันชี้ช่องในการเผยแพร่ธรรมในแนวแปลกรของท่าน เพราะใช้คำพูดที่ไม่หลากหลาย ใช้คำไทยสลับอังกฤษกับบาลี ใช้ศัพท์ที่มีความหมายสองแฝงกัน แปลบาลีตามใจชอบ อธิบายพุทธศาสนาอัตโนมัติของตัว พยายามบิดเบือนคำสอนที่ลึกซึ้งให้ง่าย หลอกลวงคนทั่วไปว่าสามารถเรียนรู้พุทธศาสนาได้ภายใน 15 นาที กล่าวเห็นใจต่อคนไทยหั้ชาติว่า คอมมูนิสต์เข้ามาพุทธศาสนาก็อยู่ได้ และกล่าวจังๆ ฉบับว่า “พระอภิธรรมไม่ใช่พุทธศาสนาที่แท้จริง” กล่าวบิดเบือนว่าธรรมสูงสุดของพระพุทธเจ้า คือ จิตว่าง เหล่านี้ เป็นต้น”<sup>21</sup>

อีกตอนหนึ่ง ใจติว่า “ท่านพุทธทาสมีประเพณีการพูดอย่างที่ขอบยกເຈາກພາສາ ອັກຖ້າຂຶ້ນມາພຸດ ຜູ້ເຂົ້າຍືນເຫັນວ່າເຮົາມີການພາສາໄທທີ່ໄພເຮົາແລະກີມີຄວາມໝາຍບວງວຽກອູ່ແລ້ວ ນໍາຈະໃຊ້ການພາສາໄທຂອງເຮົາດີກວ່າ ຄວາງກຳເອກລັກຊົນໝົງຂອງການພາສາໄທໄດ້ ການໃຊ້ການພາສາອັກຖ້າຈາກໃຊ້ໃນການນີ້ທີ່ກຳນັນໄມ້ມີໃນການພາສາໄທ ການນີ້ຂອງທ່ານພຸทธทาສນີ້ ໄມ່ງຈະມີຄວາມເຄຍຊືນໃນການພູດການພາສາອັກຖ້າເລີຍ ອາຈທຳໃຫ້ຄົນອື່ນຕິດວ່າເປັນກາວດຕັ້ງ”<sup>22</sup>

อย่างไรก็ตาม หลังจากเผยแพร่ธรรมด้วยลีลา สวนโมกข์ ได้ระยะหนึ่ง กลับมีผู้กล่าวถึงท่านในหลายหลักแห่งมุ่ม ดังที่ ไฟโรจน์ อัญมณเทียร รวมรวมไว้ในหนังสือชื่อ “ແດ...ທ່ານພຸทธทาສ ພຣອຣີຍເຈົ້າແໜ່ງສวนໂມກພລາຮາມ” (2536) รวมได้ถึง 129 มุ่ม มอง<sup>23</sup> ซึ่งจะคัดสรรมາให้คุณเป็นตัวอย่างดังนี้

สัญญา ธรรมศักดิ์ เขียนถึงท่านว่า “หาผู้เสนอเหมือนมีได้”<sup>24</sup>, โ顿นัลด์ เค. สแควร์เรอร์ เขียนว่า “ช่วยกระตุนเตือนสติ”<sup>25</sup>, “อัมมิกสังคมคือทางสู่สุขชนที่แท้จริง”<sup>26</sup>, “นักปรัชญาของระบบ”<sup>27</sup>, “ประวัติศาสตร์จะต้องยกย่องเชิดชู”<sup>28</sup>, “เป็นหนึ่นในหมู่ส่งฟ์”<sup>29</sup>, “เป็นอัจฉริยะชั้นแนวหน้า”<sup>30</sup>, “ผลงานของท่านนั้นทำหาย”<sup>31</sup>, “ผู้แพร่ภาพแบบแห่งเดร瓦ท”<sup>32</sup>, “พระอรรถกถาจาやりฝ่ายเดร瓦ท”<sup>33</sup>, ศ.นพ. ประเวศ วงศ์ เขียนว่าเป็น “เพชรน้ำเงิน”<sup>34</sup>, “มีเอกลักษณ์สำคัญ 7 ประการ”<sup>35</sup>, “ยกนักที่จะเมืองนาบูรุชอย่างท่านพุทธทาส”<sup>36</sup>, ส. ศิริรักษ์ เขียนถึงท่านในหลักหลายแห่งมุ่ม เช่น “ความสำคัญของพญาแหงส นกกระจะก่อไม่สามารถเข้าใจได้”<sup>37</sup>, “แจกแจงวิจัยธรรมที่ลุ่มลึก”<sup>38</sup>, “ตีความคำสอนได้สมสมัย”<sup>39</sup>, “ทั้งหมดที่ท่านทำเป็นเรื่องภูมิปัญญาไทย”<sup>40</sup>, “เทียบเท่าพระพุทธโมฆาจาやりและท่านนาคราชun”<sup>41</sup>, “ประชญ์แห่งพุทธศาสนา”<sup>42</sup>, “เป็นผู้ชายแสงอันแรงกล้า”<sup>43</sup>, “เป็นพระแปลกที่ແນກແນວ”<sup>44</sup>, “เป็นพระองค์แรกที่ได้รับการยอมรับจากสถาบันวิชาการชั้นสูง”<sup>45</sup>, “ผลงานของท่านเพร่ หล้ายไปต่างประเทศ”<sup>46</sup>, “ผู้หันเนญุชันเข้าสู่พุทธศาสนา”<sup>47</sup>, “พันไปจากนิกาย”<sup>48</sup>, “พระคุณของท่านอาจารย์อยู่เหนือเครื่องเกล้า”<sup>49</sup>, “พระที่ดีที่สุดที่ฉลาดที่สุด”<sup>50</sup>, “มีทัศนคติที่ก้าว

ไกลและลีกชี้ง”<sup>51</sup>, “สำนักแรกที่รวมคันถอธูระและวิปัสสนาธูระ รวมความواسีและอรัญวาสีเข้าด้วยกัน”<sup>52</sup>, “องค์แรกที่ให้ความสำคัญแก่หมาย”<sup>53</sup>, องค์แรกและองค์เดียวที่ชี้แนวทางแห่งปรัชญาการเมืองไทย”<sup>54</sup>, “อ่อนน้อมถ่อมตนยิ่งนัก”<sup>55</sup>

ท่านปัญญานันทภิกขุ บอกว่า “ใช้ของประหรัดสุด”<sup>56</sup>, “นิสัยละเอียดลดอ้อ”<sup>57</sup>, “รู้สูบุรุษอาวุโส ดร. บรูดี พนมยงค์ เลื่อมใสท่านพุทธทาส”<sup>58</sup>, “รู้จักภาษาอังกฤษดีสามารถถ่ายทอด ดร. ผ่องด้วยภาษาอังกฤษได้ถึง 3 วัน 3 คืน”<sup>59</sup>, พระไไฟศาล วิสาโล บอกว่า “จุดยืนของท่านอยู่ที่การเข้าอาทรอต่อมุนชย์”<sup>60</sup>, พระมหาณรงค์ จิตต์สิงโน เรียนว่าท่านเป็น “นักคิดอัจฉริยะของไทย”<sup>61</sup>, “เป็นมหาบุรุษผู้มีความรู้และการปฏิบัติที่ยิ่งใหญ่”<sup>62</sup>, พระมหาประยูร มีฤทธิ์ เรียนว่าเป็น “พระนักเผยแพร่มีผลงานมาก”<sup>63</sup>, “พูดจากประสบการณ์ยิ่งเข้าสู่ตำรา”,<sup>64</sup> พระพยอม กัลยาโน เรียนว่า “ไม่มีผู้ใดจะเทียมเท่าท่านได้”<sup>65</sup>, สมณานนท์ (สันติโศก) เรียนว่า “หลวงปู่พุทธทาสกับธรรมชาติแบบหวานกระแสง”<sup>66</sup>, พระเทพเวท (พระธรรมปีฎก) เรียนถึงพุทธทาสว่า “เอกสารความคิดของท่าน อย่าเอาท่านเป็นสูตรสำเร็จ”<sup>67</sup>

สมคร บุราVAS เรียนว่า “ท่านก่อให้เกิดการปฏิริวติในพุทธศาสนา”<sup>68</sup>, เสรี พงศ์พิศ บอกว่า “งานของท่านลำลึกนักยากที่จะเข้าใจ”<sup>69</sup>, “แนวความคิดของท่านมีอิทธิพล”<sup>70</sup>, “ปรากฏผู้นำกระบวนการวิพากษ์สังคม”<sup>71</sup>, “ผู้นำทางความคิดทางศาสนาที่โดดเด่น”<sup>72</sup>, หัวญี่ประยูร วathanayakul เรียนว่า “จุดหมายของท่านอยู่ที่ความเป็นมนุษย์”<sup>73</sup>, เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ เรียนว่าเป็น “พระผู้นั่งบนลังไม”<sup>74</sup>, ศรีบูรพา เรียนว่าเป็น “ผู้ทรงธรรมที่มีคุณค่ายิ่งของพุทธศาสนา”<sup>75</sup>, อธิราช เรียนว่าเป็น “ปรากฏผู้เมใจสูง”<sup>76</sup>, “ผู้บุกเบิกทางสุญญตา”<sup>77</sup>, เกษม อัชณาสัย กล่าวว่าคำสอนของท่าน “ตรงไปตรงมาไม่มีอมema”<sup>78</sup>, วิลาส มณีวัต เรียนว่า “ศาสนาไม่เป็นสิ่งล้ำสมัยเพราะท่านพุทธทาส”<sup>79</sup>, “อ่านงานของท่านแล้วจะเข้าใจพุทธศาสนาทันที”<sup>80</sup>, น้อย อินทนนท์ (มalaip ชูพินิจ) เรียนว่า “หนุ่มสาวสนใจศาสนาเพราะท่าน”<sup>81</sup>, สมภาร พรมหา เรียนว่า “ท่านพุทธทาสกับทางเดินชีวิตอันยาวนาน”<sup>82</sup>

รัฐจวน อินทรกำแหง กล่าวว่า “คำสอนของท่านพุ่งตรงหัวใจ”<sup>83</sup>, สาวก เรียนว่า “คำสอนเป็นสัมมาทิภูมิ”<sup>84</sup>, “พุทธศาสนาที่แท้จริง”<sup>85</sup>, สมพันธ์ ก้องสมุทร เรียนว่า “คุณวิลาสบอกว่า นับร้อยปีจึงจะพบนักคิดที่ยิ่งใหญ่ คุณศรีบูรพาบอกว่า คำบรรยายของท่านหลังไนลามาอย่างจับใจ”<sup>86</sup>, สันติสุข ສิงห์สิริ กล่าวว่าท่าน “กล้าแสดงศาสนาทัศน์อันท้าทาย”<sup>87</sup>, สุนัย เศรษฐบุญสร้าง กล่าวว่าท่านเป็น “คนแรกที่ถกทางและหัวนเเมล็ดพันธุ์ของวิถีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม”<sup>88</sup>, ประชา หุตานุวัตระ เรียนถึงท่านบางແเเมุน เช่น “คุณค่าของงานที่ท่านทำไว้ เหนือวิถีที่ผู้ใดจะพรรณนาให้ครบถ้วนได้”<sup>89</sup>, “งาน

คิดของท่านคือขุมทรัพย์ทางปัญญาอันทรงค่า”<sup>90</sup>, “พระคุณอันยิ่งใหญ่ของท่านอยู่ที่การอุทิศชีวิตศึกษาและปฏิบัติ”<sup>91</sup>, คณินิตย์ จันทรบุตร เขียนถึงท่านว่า “คำสอนของท่านหมายกับอุปนิสัยไทย”<sup>92</sup>, “ถูกใจมติต่าง ๆ นานา”<sup>93</sup>, “นักคิดนักเขียนผู้ยิ่งใหญ่”<sup>94</sup>, “นักวิพากษ์วิจารณ์การศึกษาและธรรมะ”<sup>95</sup>

พล.ต. จำลอง ศรีเมือง กล่าวว่าท่านเป็น “พระเถระผู้ใหญ่องค์แรกที่ประกาศสัจธรรม”<sup>96</sup>, วิศิษฐ์ วงศิริ วังวิญญา เขียนว่าท่านเป็น “นักคิดหวานกระแสงโลก”<sup>97</sup>, “นักคิดอกแบบ”<sup>98</sup>, เดอะเนชั่นสุดสัปดาห์ รายงานว่า “ชีวิตท่านพุทธทาสคือการรับใช้อย่างชื่อสัตย์บริสุทธิ์”<sup>99</sup>, น.ส.พ. ดอกเบี้ยธุรกิจ เขียนว่า “ท่านแท้แห่งพุทธองค์อริยสงฆ์...องค์พุทธทาสภิกขุ”<sup>100</sup>, วรทัศน์ วัชราสี เขียนว่าเป็น “ผู้วางรากฐานวัฒนธรรมของชาวพุทธ”<sup>101</sup>, “หนังสือ “คู่มือมนุษย์” ของท่านพุทธทาส เปลี่ยนแปลงชีวิตพระอาจารย์ยันตระ”<sup>102</sup>

แก้วสาร อติโพธิ เขียนว่า “สอนธรรม ไม่ได้สอนการเมือง”<sup>103</sup>, โลเร็ช โพธิแก้ว เขียนว่าเป็น “พระผู้เด็ดเดี่ยว”<sup>104</sup>, ธรรมรักษษา เขียนว่าเป็น “พ่อทางวิญญาณ”<sup>105</sup>, “พุทธปรัชญาเมธีแห่งยุค”<sup>106</sup>, สาวก เขียนว่า “พุทธทาสนำทางย้อมสว่างใส”<sup>107</sup>, “พุทธปรัชญาเมธีแห่งยุค” ศิริศักดิ์ เขตตานุรักษ์ เขียนว่า “พุทธทาสภิกขุกับนาคราชูน”<sup>108</sup>, ได้ ตามทาง เขียนว่า “พุทธทาสภิกขุ นักปฏิวัติสังคมผู้ยิ่งใหญ่”<sup>109</sup>, ละเอียด ศิลาน้อย และธนานินทร์ เมฆบุตร เขียนว่า “สามารถเคราะห์ประเด็นต่าง ๆ ได้ถึง 7-8 ชั้น”<sup>110</sup>

นอกจากคำวิพากษ์ในหลากหลายแขนงมุ่งตามที่ยกมาให้ดูแล้ว ยังได้รับการกล่าวขวัญในเชิงอุปมาทว่า เป็นเสมือน จรวดท่อนแรก ที่บุกเบิกหลักธรรมในพุทธศาสนามาใช้อธิบายศาสตร์แขนงต่าง ๆ จนส่งผลให้ จรวดท่อนต่อมา (ปราชญ์ท่านอื่น ๆ) เจริญรอยตาม โดยนำพุทธศาสนาไป สนทนากับศาสตร์แขนงอื่น เช่น พุทธศาสนา กับศึกษาศาสตร์พุทธศาสนา กับเศรษฐศาสตร์ พุทธศาสนา กับรัฐศาสตร์ พุทธศาสนา กับลัทธิมาร์ก พุทธศาสนา กับประชาธิปไตย พุทธศาสนา กับการพัฒนา พุทธศาสนา กับสิทธิมนุษยชน เป็นต้น

ผลงานของท่านหลายชิ้นได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน จีน ญี่ปุ่น ลาว ศรีลังกา ทิเบต โดยเฉพาะส่วนที่แปลเป็นภาษาอังกฤษ มีมากกว่า 20 เรื่อง หนังสือเรื่อง คู่มือมนุษย์ ภาษาคน - ภาษารธรรม และ วิถีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม ได้ถูกนำไปตีพิมพ์ที่สำนักพิมพ์ WESTMINSTER ประเทศไทย สหรัฐอเมริกา และได้รับการเผยแพร่ไปทั่วโลก หนังสือเรื่อง ปฏิจัสมุปบาทคืออะไร คู่มือมนุษย์ และ แก่นพุทธศาสนา ได้รับรางวัลจากองค์กรยุเนสโก<sup>111</sup> นอกจากนี้ยังได้รับเชิญให้ไปแสดงปาฐกถาธรรม ณ เมืองย่างกุ้ง ประเทศไทย (เมียนมาร์) เมื่อปี พ.ศ. 2498 เนื่องในงานทำน้ำปูนสังคายนา<sup>112</sup>

ในส่วนของประเทศไทย มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้ประกาศเกียรติคุณของท่านโดย ถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ เช่น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถวายปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ปี พ.ศ. 2522, มหาวิทยาลัยศิลปากร ถวายปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญาและศาสนา ปี พ.ศ. 2528, มหาวิทยาลัยรามคำแหง ถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ ปี พ.ศ. 2528, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ถวายปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (ปรัชญา) ปี พ.ศ. 2530, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถวายปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ปี พ.ศ. 2530, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ถวายปริญญาการศึกษาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ปี พ.ศ. 2533 และ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถวายปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ปี พ.ศ. 2536

ฉะนั้น จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจว่า การปฏิเสธวิธีเผยแพร่ธรรมะแบบเดิม แล้วนำเสนอด้วยวิธีการใหม่ที่ว่านั้น ท่านใช้กลวิธีใด จึงสามารถเปลี่ยนสถานภาพจากพระบ่า ให้กลายมาเป็น จ华东ท่อนแก้ ได้ และการที่ประกาศตนว่าเป็น พุทธทาส นั้น ท่านได้นำเอาวิธีการ บทบาท ลีลา และภูมิปัญญาของพระพุทธองค์ผู้เป็นนาย มาประยุกต์ใช้มาก น้อยแค่ไหนอย่างไร จึงทำให้ประสบความสำเร็จเป็นอย่างสูง จึงถือว่าเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง น่าจะได้ศึกษาควบรวมกันเป็นมรดกทางปัญญาแก่วงการศาสนาพุทธและการศึกษาสืบไป

### 3. วัตถุประสงค์ และขอบเขตของการวิจัย

#### 3.1 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาเกี่ยวกับ ภูมิปัญญาการนำทางสู่เนื้อรัฐธรรมของท่านพุทธทาส เพื่อที่จะร่วบรวมไว้เป็นมรดกทางความคิด ทางลัทธิปัญญา และนำมาใช้ประโยชน์ จากวัตถุประสงค์นี้ สามารถนำมาพัฒนาเป็นจริยธรรมวิจัยหลัก คือ ท่านพุทธทาสใช้ภูมิปัญญา กลวิธี บทบาท หรือ วิธีวิทยา แบบใด จึงสามารถนำคนให้หันเข้าหาธรรมะ นำมาสู่การวิพากษ์วิจารณ์ และนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และอธิบายศาสตร์แขนงต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง และจากใจยคำนี้ สามารถนำมาจำแนกเป็นจริยธรรมวิจัยย่อย คือ

- 1 ท่านวิพากษ์วิธีเผยแพร่ธรรมะแบบเดิมว่าอย่างไร ? และเพาะอะไร ?
- 2 ท่านนำเสนอรูปแบบ วิธีการ กระบวนการ ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวอย่างไร ?
- 3 จากข้อ 2 ท่านได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากแหล่งใด ? และนำมาประยุกต์ใช้อย่างไร ?

- 4 ในการดำเนินตามอุดมการณ์ข้างต้น ต้องแข่งขันกับอุปสรรคข่าวกหนามอะไร ? และเข้าชนะได้อย่างไร ?
- 5 จากวิธีเผยแพร่ธรรมะแนวใหม่ ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างไร ? ทั้งต่อตัวท่านเอง วิชาการทั่วไป วิชาการด้านศาสนา และต่อสังคมไทย ?
6. ท่านประสบความสำเร็จในการเผยแพร่ธรรมะแนวใหม่มากน้อยเพียงใด ? เพราะอะไร ?
7. ข้อคิดสำหรับนำมาประยุกต์ใช้มีอะไรบ้าง ? และจะประยุกต์ใช้อย่างไร ?

การตอบคำถามเหล่านี้ จะไม่ตอบเป็นรายข้อ แต่จะวิเคราะห์และสังเคราะห์ร้อยเรียงให้เป็นภาพรวม เพื่อที่จะตอบโจทย์คำถามวิจัยที่ว่า ท่านใช้ภูมิปัญญาในการนำเข้าสู่เนื้อรัฐธรรมได้อย่างไร ?

### 3.2 ขอบเขตของการวิจัย

ก่อนที่จะกำหนดขอบเขต ผู้วิจัยได้สำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบร่วมกับผู้ทำการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องราวของท่านได้บ้างแล้วดังนี้

**นานัญ อิมสادา** วิจัยเรื่อง “ชีวิตและผลงานด้านวรรณกรรมของพุทธทาสภิกขุ” (2519) พบร่วมกับท่านถือว่าเป็น 2 ระดับ คือ ระดับศิลธรรม(โลกียะ) กับระดับโลกุตระ ธรรมะที่ท่านถือว่าเป็นหัวใจของพุทธศาสนา คือ คำสอนที่ว่า ธธรรมหั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น หรือสิ่งทั้งปวงเป็น ความว่าง (สุญญตา) และท่านถือว่าการที่จะเผยแพร่ศาสนาให้ได้ดีนั้น ผู้เผยแพร่ต้องรอบรู้ทั้งด้านทฤษฎี (ปริยัติ) และปฏิบัติ

**นิกิจ พลายชุม** วิจัยเรื่อง “วิเคราะห์วรรณกรรมของพุทธทาสภิกขุ” (2523) โดยศึกษาวิเคราะห์ในเชิงปรัชญาศาสนา พบร่วมกับท่านสมพานอยู่ด้วยคำสอนของหลายลัทธิศาสนา เช่น พุทธแบบเดร瓦ทและแบบมหาayan ยินดู เชน คริสต์ แต่ที่มีอิทธิพลต่อวรรณกรรมของท่านมากที่สุด คือ วิธีสอนแบบเชน ส่วนการตีความหลักคำสอนจะกระทำในสองรูปแบบ คือ แบบบุคลาธิษฐาน (ตีความแบบภาษาคน) และแบบธรรมาริษฐาน (ตีความแบบภาษาธรรม) ในแบบแรก กระทำโดยอธิบายความหมายของกฎปัพท์และเล่านิทานประกอบ ส่วนแบบหลัง กระทำโดยใช้ปริศนาธรรมและใช้ถ้อยคำสำนวน เพื่อค้นหาความหมายแห่งที่มีอยู่ในคำสอนนั้น

**ชัชวาล คงผึ้ง** วิจัยเรื่อง “การเบรียบเทียบแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในงานเขียนของ เอ็นรี เดวิด รอโน และท่านพุทธทาสภิกขุ” (2538) โดยหยิบยกวรรณกรรมบางชิ้นของทั้งสองฝ่ายมาเบรียบเทียบกัน (บทคัดย่อ)

พบว่าบทบาทของมุชย์ที่เพิ่งปฏิบัติต่อสังคมของ ဓဓโอรี มีความซัดเจนและค่อนข้างมีความเป็นรูปธรรมมากกว่า ในขณะที่ของท่านพุทธทาสยังคงค่อนข้างเป็นนามธรรม (โดยเฉพาะเรื่อง “ธัมมิกสังคมนิยม”)

นอกจากงานวิจัยที่กล่าวมานี้ ยังมีบทความ ข้อเขียนอีกหลายแผ่นมุน เช่น สุวรรณ สถาอันนันท์ (2536) ได้ศึกษาแนวคิดของท่านโดยเปรียบเทียบกับของนิกายมหายาน 4 ด้าน คือ (1) ภาวะสากลแห่งธรรม : คำสอนที่ว่าธรรมคือธรรมชาติ (2) ภาวะธรรมทางภาษา : คำสอนเรื่องภาษาคน - ภาษาธรรม (3) ความโน้มเอียงของสรรพสัตว์ที่จะบรรลุธรรม และ (4) การเสมอภันของสรรพสัตว์ที่จะพัฒนาตนเองให้บรรลุธรรม ซึ่ง สุวรรณฯ พบ ว่าแนวคิดของท่านสอดคล้องกับแนวคิดพื้นฐานของนิกายมหายาน

นอกจากนี้ยังสำรวจพบอีกว่า หลังจากท่านเคลื่อนย้ายกระบวนการทัศน์ทางพุทธศาสนามาอธิบายการเมือง โดยสร้างรัฐในคุณคติ ชื่อ “ธัมมิกสังคมนิยม” ได้นำมาสู่การวิพากษ์กันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะ ปริชา ซึ่งขวัญยืน ได้เขียนหนังสือชื่อ ความคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาสภิกขุ (2538) โดยวิพากษ่ว่า “ธัมมิกสังคมนิยม” ของท่าน มีหลักการไม่ตรงกับหลักแห่งสังคมนิยม โดยระบุไว้วัดเจนในบทที่ 5 ว่า ความคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาสไม่ใช่สังคมนิยม และ ปริชาฯ ยังวิเคราะห์เรื่องภาษาคน - ภาษาธรรม<sup>113</sup> ว่าเป็นผลงานที่สร้างขึ้นโดยนำเอาในทัศน์ของตะวันตกมาใช้ด้วยความเพื่อที่จะทำความเข้าใจหลักคำสอนในพุทธศาสนา

ในส่วนที่เป็นภาษาต่างประเทศ เท่าที่สำรวจได้ มีเช่น ผลงานชิ้นสำคัญของชาวฝรั่งเศสชื่อ Louis Gabaude<sup>114</sup> เรื่อง “Une hermeneutique bouddhique contemporaine de Thailande : Buddhadasa Bhikkhu” ได้วิพากษ์ท่านพุทธทาสว่า เป็นภิกษุผู้มีโลกทัศน์ทันสมัย พระปัญญาชน ที่สามารถนำเอาหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาอธิบายในรูปแบบของวิทยาศาสตร์ได้สำเร็จ ผลงานนิวัติฉบับล่าสุด (สิงหาคม 2544) ผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์จาก ศาสตราจารย์นายแพทย์ วิจารณ์ พานิช ได้มอบปริญญานิพนธ์ระดับปริญญาเอก ของ อิโต (Tomomi Ito) ซึ่งเสนอต่อ The Australian National University เรื่อง “Discussions in the Buddhist public sphere in twentieth-century Thailand : Buddhadasa Bhikkhu and his world” ในงานนี้ อิโต วิพากษ์พุทธศาสนาในสังคมไทยในศตวรรษที่ 20 ด้วย “ทีทรอศน์” ของท่านพุทธทาส และโลกรอบข้าง (his world) พยายามที่จะศึกษา ความท้าทายทางปัญญา ที่ปรากฏในคำสอนของพุทธศาสนา ทั้งนี้ เพื่อที่จะประสานภูมิปัญญาไทยเข้ากับความทันสมัยของโลกตะวันตก การศึกษาครั้งนี้กระทำโดยสำรวจความคิดเห็นจากปัญญาชนชาวพุทธและผู้ที่เกี่ยวข้องกับท่านพุทธทาส ในช่วงศตวรรษที่ 20 ซึ่งผู้วิจัย (อิโต) เรียกการศึกษารูปแบบนี้ว่าเป็น องค์รวมแห่งพหุเสนา (Totality of plural forum)

ในงานเขียนนี้ อิโต เริ่มต้นโดยปุ๊พื้นให้เห็นวิวัฒนาการทางความคิดและกิจกรรมในระยะเริ่มแรก การสร้างเครือข่ายเผยแพร่พุทธศาสนาโดยการถือตั้ง ธรรมทานมูลนิธิ ออกวารสาร พุทธศาสนา สร้างห้องทดลองทางจิตวิญญาณ แสวงหาผู้ร่วมอุดมการณ์ และเริ่มดำเนินกิจกรรมกันอย่างขยันขันแข็ง จนสามารถขยายเครือข่ายออกไปอย่างกว้างขวาง จากนั้นก้าวมาถึงยุค จุดพลุทางความคิด โดยวิพากษ์พระอธิธรรมและศึกษาอภิธรรมที่ใช้กันอยู่ในสมัยนั้นอย่างเข้มข้น และยังได้นำเสนอเรื่อง จิตว่าง จนนำมาสู่การวิวัฒน์ กันในสังคมไทยอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะวิวัฒน์กับ ม.ร.ว. คิกฤทธิ์ ปราโมช นอกจานี้ยังทำตัวเป็นเสมือน “จราดท่อนแรก” ที่พยายามเคลื่อนย้ายกระบวนทัศน์ (Paradigm shift) จากพุทธศาสนามาอธิบายศาสตร์หลายแขนง เช่น นำพุทธศาสนาไปสนทนากับลัทธิมาร์ก หรือนำไปสร้างระบบการเมืองในอุดมคติ แบบ “รัฐมิกสังคมนิยม” เป็นต้น

ในบทด้วยของปริญญาอิพนธ์ฉบับนี้ อิโต พยายามชี้ให้เห็นว่า การศึกษาพุทธศาสนาของชาวไทยที่ปรากฏในงานเขียนทางตะวันตก มักเน้นเรื่องอุดมการณ์ทางความเชื่อ โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผลบุญผลกรรม ทั้งนี้ เพราะความเชื่อในลักษณะนี้จะช่วยค้ำจุนสถาบันสังคมและการคงอยู่ของสถาบันกษัตริย์ อย่างไรก็ตามในสังคมตะวันตกไม่ค่อยจะให้ความสำคัญในแบบนี้ แต่จะสนใจพุทธศาสนาในแบบของความทันสมัย ความเป็นวิทยาศาสตร์ และความเป็นเหตุเป็นผลมากกว่า นอกจากนี้ อิโต ยังพบอีกว่าการศึกษาพุทธศาสนาของคนไทยในช่วงศตวรรษที่ 20 ทั้งในด้าน ปริยัติ และ ปฏิบัติ มิได้จำกัดอยู่เฉพาะในแวดวงของวัดหรือหมู่บ้านชุมชนอีกต่อไป ทั้งนี้ เพราะมีการเปลี่ยนลักษณะสอนจากบาลีเป็นภาษาไทยอย่างแพร่หลาย หนังสือสอนนั้นและคำสอนธรรมะเล่มเล็กๆ ได้รับการเผยแพร่ในหมู่ประชาชน ชาวพุทธจึงมีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนามากขึ้น หลักธรรมคำสอนเริ่มกล้ายเป็นที่สนใจ และถูกทำความเข้าใจในหมู่ปัญญาชนอย่างกว้างขวาง คนไทยมิได้พูดถึงพุทธศาสนาเฉพาะในแบบอุดมการณ์ที่เป็นแนวคิด ทฤษฎี เช่น เรื่อง จิตว่าง หรือเรื่อง อภิธรรม อีกต่อไป แต่ยังเคลื่อนย้ายไป สนทนา กับลัทธิมาร์ก ในช่วงสองครั้งเย็นที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งทางความคิด พุทธศาสนาในสังคมไทยยังแสวงหามิติแห่งความทันสมัย โดยนำเอาหลักคำสอนไปวิพากษ์สังคมทุนนิยมยุคใหม่ แม้ภาษาหลัง ลัทธิมาร์ก จะเสื่อมถลายลงแล้วก็ตาม

ส่วนงานเขียนอื่น ๆ มี เช่น แจ็คสัน (Jackson : 1988) ได้วิพากษ์ผลงานท่านพุทธาสาโรในหนังสือชื่อ “Buddhadasa : A Buddhist Thinker for the Modern World” ว่า หนังสือเรื่อง “ภาษาคน - ภาษาธรรม” เป็นทฤษฎีสองภาษา สร้างขึ้นเพื่อใช้อธิบายหลักคำสอนในพุทธศาสนาในภาษาเดียวที่โดยเฉพาะ นอกจานี้ ยังมีบทความและข้อเขียนอื่น ๆ

อีกหลากหลายแห่งมุ่ง แต่ยังไม่มีงานชิ้นใดมุ่งเน้นศึกษาเรื่อง การใช้ภูมิปัญญานำทางเข้าสู่เนื้อรูม ฉะนั้น ในงานนี้จึงกำหนด ขอบเขตด้านเนื้อหา ไว้ว่า จะไม่มุ่งศึกษาเนื้อรูม หรือการตีความหลักธรรมตามทัศนะของท่านพุทธทาส และมิได้มุ่งนำผลงานของท่านไปเปรียบเทียบกับของผู้ใด หากแต่มุ่งเจาะลึกเฉพาะในขอบเขตของ วิธีการ เกี่ยวกับการใช้ ภูมิปัญญา กลวิธี หรือ วิธีวิทยา (Methodology) ที่ท่านนำมาใช้เพื่อดึงคนให้หันเข้าหาธรรมะ ถ้าจะก้าวล้ำออกไปพุดถึงประเด็นอื่นบ้าง ก็เพื่อที่จะนำมาใช้ประกอบในการวิเคราะห์ประเด็นที่ศึกษาให้กระจงแจ้งยิ่งขึ้นเท่านั้น

งานวิจัยนี้ แบ่งขอบเขตด้านเนื้อหาออกเป็น 6 บท ดังนี้

บทที่ 1 ปริศนาแห่งปัญมกตา

บทที่ 2 มรรคภวิถีสู่สวนโมกข์

บทที่ 3 รุ่งอรุณ และสอนอยาทีสวนโมกข์

บทที่ 4 สืบคันธุ์มรรคพย์จากพระไอยูร្ត และสอนต่อจากร้อยพระอรหันต์

บทที่ 5 การก้าวนำทาง และสืบทอดธรรมแบบพุทธทาส

บทที่ 6 ปัจฉิมภพ : พุทธทาสวิธี - มรรคภวิถีสู่ความเป็นสากล

ในแต่ละบท มีประเด็นที่จะพูดถึงดังนี้ บทที่ 1 พูดถึงปริศนาและวิธีแก้ปริศนา บทที่ 2 พูดถึงครอบคิดและมรรคภวิถีที่ใช้เป็นเครื่องมือวิจัย บทที่ 3 พูดถึงชีวิต ผลงาน และหลักธรรมโดยสังเขป บทที่ 4 พูดถึงการสืบคันธุ์มรรคพย์จากพระไอยูร្ត รวมทั้งการศึกษาและประยุกต์ใช้จากหลักคำสอนของลัทธิศาสนาอื่น และการขยายหนังสือชื่อ “ตามรอยพระอรหันต์” เพื่อที่จะนำมาใช้เป็นภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ บทที่ 5 พูดเรื่องแนวคิดและรูปแบบที่ได้รับการพัฒนาจนแตกผลึกมาเป็นภูมิปัญญาของท่านแล้ว ส่วนบทที่ 6 อันเป็นบทสรุป จะพยายามชี้ให้เห็นว่าแนวทางตามแบบฉบับของท่าน หมายที่จะเป็นแนวทางสำหรับคนรุ่นใหม่ และถูกยุคโลกากิริยานี้นำไป สนทนากับความเป็นสากลได้อย่างไรหรือไม่

ส่วนขอบเขตด้านพื้นที่ ที่เป็นสนามวิจัยหลัก คือ บริเวณสวนโมกข์เก่า ที่ตำบลพุฒเรียง บริเวณสวนโมกข์ปัจจุบัน ที่ตำบลเลมด และบริเวณสวนโมกข์นานาชาติ ซึ่งอยู่ฝั่งตรงข้ามและห่างออกไป 1.8 กิโลเมตร นอกนั้นจะศึกษาในขอบเขตพื้นที่อันเป็นสนามวิจัยรองอื่น ๆ เช่น วัดชัยราม ปากน้ำไชยา มนต์ธาราม ถ้ำที่ภูเขาประสงค์ และที่ “ตั้งน้ำ” บริเวณอุทยานแห่งชาติเขาสก ซึ่งเป็นที่เก็บและลอกอั้งคาวส่วนหนึ่งของท่านพุทธทาส เป็นต้น

## 4 คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ในงานวิจัยนี้ ขอกำหนดคำว่า “นำทางสู่เนื้อธรรม” ขึ้นมา คำนี้มิใช่หมายถึง การนำทางเข้าถึงแก่นธรรมหรือทำให้เข้าใจธรรมอย่างลึกซึ้ง หากแต่มุ่งเน้นกลวิธี ชักจูงผู้คนให้หันมาสนใจธรรมะ รู้จักวิพากษ์วิจารณ์ รู้จำแนกแยกแยะหลักธรรม รู้จักเลือกเชื่อ เลือกตีความ และเลือกหยิบจับธรรมะมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตประจำวัน ตามฐานรูปของแต่ละคน เพ่านั้น

## 5. ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้คาดว่าจะได้รับ ผลโดยตรง คือ จะช่วยให้เข้าใจ วิธีวิทยา (Methodology) หลักหลายรูปแบบที่ท่านนำมาใช้ แล้วจะได้นำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป ส่วนที่เป็น ผลโดยอ้อม ผู้วิจัยคาดหวังที่จะได้รับอนิสงสจาก การทำประโยชน์เพื่อโลก จากปณิธาน 3 ประการ ของท่าน คือ (1) พยายามทำตนให้เข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน (2) พยายามทำความเข้าใจระหว่างศาสนา (3) พยายમช่วยกันถอนตัวออกจากอำนาจของวัตถุนิยม<sup>115</sup>

ผลจาก ปณิธานข้อ 1 คาดว่าจะช่วยให้เปลี่ยนกระบวนการทัศน์จากการนับถือพุทธศาสนา แบบไสยาสตร์ ที่เชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง ยันต์กันฝี เวทมนตร์คาถา ถือฤกษ์ ถือยาม การประกอบเดร็ชนานิชาฯ ฯลฯ เป็น แบบวิทยาศาสตร์ คือ รู้จักปริโภคศาสนาอย่างชญฉลาด โดยเชื่อว่าทุกสิ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัย (อิทปัปจจยตา) เป็นไปตามหลักกฎแห่งกรรม (กมมุนา วตุตตี โลโก) ที่ว่า ทำดีได้ ทำชั่วได้ชั่ว และถือตามพุทธคติที่ว่า ตนและเป็นที่พึงแห่งตน (อตตตา ห อตตโน นาโน) คือ ถ้าอย่างได้อะไร ต้องทำเอาเอง ไม่ต้องงрабไปหวังก้อนลิงศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยเหลือ ในการตีความหลักธรรมคำสอน ก็ไม่กระทำแบบเดร็ชน แต่ตีความให้สำเร็จประโยชน์ได้จริงในชาตินี้ ไม่ต้องรอชาตินext แลกมิให้ศรัทธาศาสนาอย่างมีดబอด ขาดเหตุผล จนตกเป็นเครื่องมือให้ผู้อื่นชื่นนำหรือจุง盲目กได้ง่าย แต่ให้ศรัทธาโดยมีปัญญาเป็นเทียนสองทาง

ผลจาก ปณิธานข้อ 2 คาดว่าจะช่วยสร้างสมานฉันท์ระหว่างศาสนาต่างศาสนา รู้จักนำเสนอหลักธรรมคำสอนของศาสนาอื่น เช่น ในที่นี้ท่านเน้นคริสตศาสนา มาตีความประยุกต์ใช้ในทางสร้างสรรค์ มิให้เกิดความขัดแย้งแตกแยก จนนำมาสู่การเผชิญหน้าระหว่างกัน

ผลจาก ปณิธานข้อ 3 คาดว่าจะช่วยเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ในการประเมินคุณค่าของชีวิต โดยไม่ติดอยู่กับวัตถุภายนอก ไม่สร้างค่านิยมแบบหลงใหลวัตถุ จนนำมา

ซึ่งความแก่งแย่งแข่งขัน เกิดจากความต้องการที่จะเป็นผู้นำ คือความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงให้เป็นคนมีอำนาจ มีผลต่อสังคม ไม่ว่าจะด้วยความต้องการที่จะเป็นผู้นำ หรือความต้องการที่จะเป็นผู้นำในสังคม แต่ความต้องการที่จะเป็นผู้นำนี้ ทำให้เกิดความไม่สงบสุข ความไม่สงบสุขในสังคม ทำให้เกิดความไม่สงบสุขในประเทศ ทำให้เกิดความไม่สงบสุขในครอบครัว ทำให้เกิดความไม่สงบสุขในชุมชน ทำให้เกิดความไม่สงบสุขในประเทศ ทำให้เกิดความไม่สงบสุขในโลก

## 6. ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัย เรียงปรัชญาศาสตร์ (Philosophical religion research) คือ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) พยายามที่จะศึกษาวิเคราะห์และตีความ เพื่อที่จะเข้าใจ วิธีคิดที่นำมาสู่หลักปฏิบัติ โดยสำรวจหาข้อมูลจากการบ้าน ทั้งแนววิจัยและแนวลึก ในส่วนที่เป็น แนววิจัย จะศึกษาสังเกตความรู้ความเข้าใจ ทั้งจากวรรณกรรม ข้อมูลภาคสนาม และบุคคลที่เกี่ยวข้องให้ได้ปริมาณมากเท่าที่จะทำได้ เพื่อนำมาคัดสรรเรา เฉพาะส่วนที่เห็นว่าเกี่ยวกับประเดิมที่ต้องการ แล้วจำแนกแยกแยะและจัดประเภทเข้า เป็นหมวดหมู่ ในส่วนที่เป็น แนวลึก จะเน้นเฉพาะส่วนที่เป็น วิธีวิทยา ที่ท่านนำมาใช้ แล้วนำข้อมูลจากทั้งสองส่วนนี้มาศึกษาเพิ่มเติมโดยวิธีสัมภาษณ์แบบเจาะลึกแล้ววิเคราะห์ ตีความ และสังเคราะห์ร้อยเรียงเข้าด้วยกัน เพื่อที่จะนำไปสู่การตอบคำถามจากโจทย์ วิจัยต่อไป

การนำเสนอแหล่งที่มา ตรวจสอบความน่าเชื่อถือ และ/หรือการอธิบายความ หมายของหลักฐานข้อมูล และรูปแบบวิธีนำเสนอ จะดำเนินการดังนี้

### 6.1 แหล่งที่มาของหลักฐานข้อมูล

6.1.1 ข้อมูลจากเอกสาร : จะสืบค้นจาก (1) พระไตรปิฎก, คำสอนของนิกายเซน, มหาayan และของลัทธิศาสนาอื่นๆที่จำเป็น (2) วรรณกรรมของท่าน ทั้งความเรียง งานแปล บันทึกประสบการณ์ บทกวี เรื่องสั้น นวนิยาย หนังสือชุดธรรมโมไซน์, ชุดลายปทุม, ชุดมนุสสธรรมจักร, ชุดไตรรัตน์ขัจดทุกข์, ชุดบัวหลวง, ชุดเทิดทูนธรรม, ชุดทูนธรรม และ ชุดมองด้านใน เทปธรรมะชุดบรรยายประจำวันสาร์ รวมทั้งงานพุทธศิลป์อื่นๆ (3) ศึกษา วัตถุปฏิบัติ วิธีอบรมศาสนาพุทธที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร (4) ศึกษางานวิจัย บทความ ข้อเรียน ที่วิพากษ์งานของท่าน ทั้งในเมืองและต่างประเทศ

6.1.2 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ : จะสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วยผู้ที่เคยเป็นผู้นำ ผู้ที่เคยเป็นผู้นำในประเทศ ผู้ที่เคยเป็นผู้นำในครอบครัว ผู้ที่เคยเป็นผู้นำในชุมชน ผู้ที่เคยเป็นผู้นำในประเทศ ผู้ที่เคยเป็นผู้นำในโลก

## หลักฐานข้อมูลนั้น

6.1.3 ข้อมูลจากภาคสนาม : ศึกษาสังเกตจากภาคสนามโดยตรง โดยเฉพาะบริเวณสวนไมก์ซึ่งเป็นที่ตั้งบ้านไมก์เดิม ที่ตำบลพุ่มเรียง สวนไมก์ใหม่ที่ตำบลแม่ดี และสวนไมก์นานาชาติ รวมทั้งศึกษาสังเกตจากบริเวณที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ เช่น ปากน้ำไซยา วัดชัยราษฎร์ ถ้ำเข้าประจำที่อำเภอท่าช้าง อันเป็นที่เก็บจังควรสวนหนึ่งของท่านพุทธทาส เป็นต้น นอกจากนี้ จะศึกษาสังเกตจากสื่อ - โสตทัศนูปกรณ์ ที่ท่านใช้เป็นสื่อสอนธรรมะ เช่น ปริศนาภาพครอบ ๆ ผ่านทางวิทยุสถาน โทรทัศน์ ฯลฯ รวมทั้งโบราณสถานในบริเวณวัดถูก และโบราณพุทธศิลป์อื่น ๆ ที่มีอยู่ในบริเวณสวนไมก์ และบริเวณที่เกี่ยวข้อง

การเก็บข้อมูลภาคสนาม จะนำ ทฤษฎีไวยแมงมุม มาประยุกต์ใช้ กล่าวคือ โดยรวมชาติของแมงมุม เมื่อต้องการเหยื่อ มันจะชิงเส้นไปไว้ในเนื้อที่บริเวณกว้าง เพื่อที่จะตัดจับเหยื่อให้ได้มากที่สุด ในทำงเดียวกันเมื่อผู้วิจัยต้องการเหยื่อ (ข้อมูลภาคสนาม) จะลงไปผังตัวอยู่ในสนามวิจัยหลัก ในจังหวะและโอกาสที่เหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเทศบาลลำคัญ เช่น วันขึ้นปีใหม่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันเยี่ยมสวนไมก์ (ขึ้น 13 ค่ำ เดือน 10) วันล็อกอายุ (วันเกิด - 27 พฤษภาคม) หรือวันอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับท่านพุทธทาส เพื่อที่จะสร้างเครือข่าย (Network) ขึ้นไว้ แล้วจะได้ติดตามออกไปรอบ ๆ เพื่อที่จะสังเกตความสัมพันธ์ระหว่าง ช่วงเวลา - บุคคล - เหตุการณ์ - สถานที่ ฯลฯ ให้เห็นภาพทั้งโดยย่อและโดยรวม ทั้งนี้ เพื่อจะได้นำเอา “เหยื่อ” มาอยู่スタイル และใช้ต่อ combat ความจากใจวิจัยต่อไป

หลักฐานข้อมูลที่ได้ทั้งจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และภาคสนาม จะถูกนำมาตรวจสอบโดยปรึกษากับผู้ทรงคุณวุฒิและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับกลยุทธ์มิตรทางวิชาการ โดยแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ

- (1) ขั้นวางแผนศึกษา : เพื่อที่จะร่วมกันวิพากษ์วิจารณ์เค้าโครงร่างของงานวิจัย และขอบเขตประเด็นเนื้อหาแล้วนำมาปรับปรุงให้มีความรอบคอบรัดกุมยิ่งขึ้น
- (2) ขั้นดำเนินการศึกษา : เพื่อที่จะร่วมกันวิพากษ์วิจารณ์กระบวนการและรายละเอียดของเนื้อหา แล้วจะได้นำมาปรับปรุงให้ถูกต้องขัดเจนยิ่งขึ้น
- (3) ขั้นตอนภายนหลังการศึกษา : เพื่อที่จะตรวจสอบบทวนสิ่งที่ได้ดำเนินการมาแล้วในขั้นตอนที่ 1 และ 2 เพื่อที่จะได้นำมาปรับปรุงให้เป็นรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ต่อไป

## 6.2 กระบวนการตรวจสอบความน่าเชื่อถือ และ/หรือการอธิบายความหมายของหลักฐานข้อมูล

**6.2.1 ข้อมูลที่ขัดเจนอยู่ในตัวแล้ว :**หมายถึงข้อมูลที่แสดงให้ปรากฏ และมีคำอธิบายความหมายไว้ชัดแจ้งแล้ว หรือมีหลักฐานอื่นใดซึ่งดัดร่างไว้ ข้อมูลประเภทนี้เพียงแต่นำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการตรวจสอบด้วยความจากผู้วิจัยอีก

**6.2.2 ข้อมูลที่ยังไม่ชัดเจนแจ่มแจ้ง :**หมายถึง ข้อมูลที่ยังไม่เข้าตามลักษณะใน ข้อ 6.2.1 จำเป็นต้องได้รับการตรวจสอบ และ/หรือตีความจากผู้วิจัย ในกระบวนการตีความ จะพิจารณาจากบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับตัวท่าน เช่น วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ฯลฯ เป็นต้น

หลักทั่วไปในการตรวจสอบด้วยความจะหยิบยื่นทฤษฎีใช้กันในวงการปรัชญาและตรรกวิทยามาประยุกต์ใช้ ซึ่งประกอบด้วย 3 ทฤษฎี คือ (1) ทฤษฎีเชื่อมนัย (Coherence Theory) เพื่อที่จะตรวจสอบดูว่า ถ้าอธิบายความหมายแบบนั้น จะมีความสอดคล้องกับภาพโดยรวมในส่วนอื่นหรือไม่ มีความนำาเข้าในทางความคิด ในเชิงเหตุผล หรือมีความเป็นเหตุเป็นผลหรือไม่ (2) ทฤษฎีสมนัย (Correspondence Theory) เพื่อที่จะยืนยันว่า ถ้าตีความตามข้อ 1 เล้า มีข้อเท็จจริงหรือพยานหลักฐานอื่นได้รองรับหรือไม่ (3) ทฤษฎีปฏิบัตินัย (Pragmatic Theory) เพื่อที่จะยืนยันให้แนกแน่นยิ่งขึ้นว่าถ้าตีความตามข้อ (1) และ/หรือ (2) ประกอบกันแล้ว สามารถที่จะนำมาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตประจำวันได้จริงเพียงใดหรือไม่ (ทฤษฎีทั้งสามนี้ จะกล่าวรายละเอียดในบทที่ 2)

ในการตรวจสอบด้วยความหลักฐานข้อมูล ในบางกรณีอาจใช้เพียงทฤษฎีเดียว ก็เพียงพอ ส่วนบางกรณีอาจจะใช้มากกว่าหนึ่งทฤษฎี แต่ถ้าจะพิจารณาจากวิธีการของท่านพุทธทาส พบว่าท่านไม่เคยกล่าวว่า “นำาทฤษฎีเหล่านี้มาใช้หรือไม่” แต่ถ้าพิจารณาระบบคิดโดยรวม พบว่า วิธีการของท่านสอดคล้องกับทฤษฎีทั้งสามไม่น้อย ซึ่งจะได้แสดงให้เห็นรายละเอียดในบทต่อ ๆ ไป

นอกจากการตรวจสอบด้วยทฤษฎีทั้งสามแล้ว ยังจะนำ พุทธธรรมคิธี ที่ท่านนำมาใช้อีก 4 วิธี คือ (1) หลักแห่งความไม่มีคิดมั่นถือมั่น (2) หลักกาลามสูตร (3) หลักโศตมีสูตร และ (4) หลักมหาปطةสี่ (จะกล่าวรายละเอียดในบทที่ 2) นอกจากนี้ ยังจะตรวจสอบด้วยอาศัย “กรอบคิด” ที่ตกลงกันเป็น พุทธศาสนาคิธี อีก 5 กรอบคิด คือ (1) กรอบคิดจาก “แนวการปฏิบัติธรรมในสวนโมกข์” (2) กรอบคิดจาก “การแสดงกรณีสวนโมกข์ 50 ปี และ “กฎบัตรพุทธอบรมรชต” (3) กรอบคิดจาก “มรดกที่ขอฝากไว้” จำนวน 189 ชิ้น (4) กรอบคิดจาก “ภาษาคน - ภาษาธรรม” และ (5) กรอบคิดจาก “ปณิธาน 3 ประการ ของพุทธศาสนาสากล” (จะกล่าวรายละเอียดในบทที่ 2) แต่ทั้งนี้มีได้หมายความว่า จะละทิ้งกรอบคิดส่วนอื่นโดยสิ้นเชิง วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทุกชนิดจะถูกระดมมาสร้าง

## เป็นกรอบคิดเพื่อให้เห็นภาพรวมด้วยเช่นกัน

หลังจากตรวจสอบตีความหลักฐานข้อมูลตามกรรมวิธีข้างต้นจนพอใจแล้ว จะนำมาจัดเป็นระบบ (Systematic & pattern) เพื่อทำการวิเคราะห์สรุปหาคำตอบเชิงอุปนัย (Inductive analysis) ถัดจากนั้นจะตรวจสอบยืนยัน เชิงนิรนัย (Deductive analysis) อีกครั้งหนึ่ง ถ้าพบว่าคำตอบที่ได้มีความสอดคล้อง ถือได้ว่าเป็นข้อสรุปที่ควรจะเชื่อถือได้ แต่ทั้งนี้ มีได้หมายความว่าจะสรุปยืนยันคำตอบโดยใช้สองกรรมวิธีนี้ทุกกรณีไป แต่จะพิจารณาความเหมาะสมและจำเป็น และหลังจากผ่านกระบวนการเหล่านี้แล้ว จะนำไปตรวจสอบซ้ำโดยวิธีสัมภาษณ์ทบทวนจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อยืนยันความถูกต้องอีกครั้งหนึ่ง

### 6.3 รูปแบบวิธีนำเสนอรายงานการวิจัย

การนำเสนอรายงานการวิจัย จะกระทำ 2 รูปแบบ คือ รูปแบบวิธีหลัก และ รูปแบบวิธีรอง คำว่า รูปแบบ วิธีหลัก หมายถึง การพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical description) ที่นิยมใช้กันทั่วไป กล่าวคือ จะวิเคราะห์วิจารณ์โดยจำแนกแยกแยะให้เห็นประเด็นต่าง ๆ ในแต่ละ章 แล้วจะนำมาปะมวลร้อยเรียงให้เห็นภาพรวม ส่วนรูปแบบ วิธีรอง จะใช้เป็นส่วนประกอบ โดยใช้รูปแบบที่ล้อมมาจากงานแปลงชุด ขุมทรัพย์จากพระไอย့ฉร្ស ของท่านพุทธทาส กล่าวคือ เพื่อที่จะให้ผู้อ่านได้เห็นความลงตัว ความสละสลวยของภาษาที่มาจากพระไอยුษ්‍රโดยตรง ท่านจึงปล่อยให้ พุทธพจน์ ออกมากاءเล่าเรื่องด้วยพระจันทน์ของพระองค์เอง ส่วนท่านเคยเป็นสื่อกลางทำหน้าที่เพียง ตั้งหัวข้อ หรือ จัดประเด็น ให้เป็นเสมือน ลูกโซ่ เชื่อมต่อให้เห็นภาพรวม ในงานวิจัยนี้ก็เช่นกัน เพื่อที่จะได้เห็นความลงตัว ความสละสลวย บรรยายสจากภาษาและวิธีงานของท่านโดยตรง นอกจากผู้วิจัยจะเสนอ ด้วยลีลาของตนเองแล้ว ในบางเรื่องบางประเด็นจะปล่อยให้ พุทธทาสสลิชิต เดินແถาออกมากاءเล่าเรื่องเอง ส่วนผู้วิจัยจะปลีกตัวออกมากำทำหน้าที่ทำงานเดียวกันส่วน รูปแบบตัวอักษร ที่ใช้พิมพ์ข้อความหรือถ้อยคำสำนวนเฉพาะส่วนที่เป็น พุทธพจน์ หรือ พุทธทาสสลิชิต ที่หยิบยก (Quote) มาใช้ข้างอย่าง จะมีข้อสังเกตให้เห็น คือ ในกรณีของการนำเสนอด้วยรูปแบบ วิธีหลัก จะพิมพ์ด้วยอักษร ตัวเอoen เมื่อนานมีนิยมกันทั่วไป ส่วนในรูปแบบ วิธีรอง จะพิมพ์ด้วยอักษร ตัวตรร - เน้น และอยู่ในเครื่องหมาย อัญประกาศ (เครื่องหมายคำพูด)

หลังจากจบสิ้นกระบวนการข้างต้นแล้ว จะเขียนรายงานการวิจัยฉบับบ่าร่าง แล้วนำไปตรวจสอบทบทวนกับหลักฐานข้อมูลอีกครั้งหนึ่ง คือ ตรวจสอบกับผู้ทรงคุณวุฒิ ข้อมูลเอกสาร และข้อมูลภาคสนาม เพื่อที่จะดูว่าคลอดเคลื่อนไปจากข้อเท็จจริงมากน้อยเพียงใด หรือไม่ ทั้งนี้ เพื่อที่จะนำมารับปรับปรุงให้เป็นรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ต่อไป ในการนำเสนอรายงานการวิจัย จะจัดให้มีแผนที่ แผนภาพ และแผนภูมิ ประกอบในส่วนที่ภูมิปัญญาการนำทางสู่เนื้อรัมของท่านพุทธทาส

เห็นว่าเหมาะสมและจำเป็น

**ความสรุปท้ายบท :** ในความสรุปท้ายบท จะขอซึ้งความจำเป็นบางประการ  
ในการนำเสนอรายงานการวิจัย กล่าวคือ ในงานวิจัยนี้ อาจจะมีพระวจนะที่คัดลอก (Quote)  
มาจากพระอิช្យส์ และ/หรือถ้อยคำสำนวนที่คัดลอกมาจากของท่านพุทธศาสนาคำ ซึ่ง  
ใช้สะกดการันต์แตกต่างไปจากพจนานุกรม หรือไม่มีในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน  
ทั้งนี้ เพราะการคงรูปสะกดการันต์เป็นภาษาบาลี สันสกฤต หรือภาษาสมัยเก่าที่ใช้อยู่  
ก่อนหน้าการชำระพจนานุกรมฯ (พ.ศ. 2493) ฉะนั้น เพื่อที่จะรักษาดั้นเด็กข้อมูลเดิม ผู้  
วิจัยจะคงสะกด การันต์ ไว้ตามดั้นฉบับเดิม

อีกอย่างหนึ่ง ในการสอนธรรมะแก่ชาวบ้าน มีอยู่ปอยครั้งที่ท่านพุทธกาล  
เทศนาโดยใช้ถ้อยคำสำนวนเป็นภาษาพูด เพื่อที่จะกระทุ้นกระแสแก่ให้ถึงใจผู้ฟัง โดย  
เฉพาะชาวบ้านสามารถจินตนาการตามได้ง่ายกว่า ฉะนั้น เพื่อที่จะรักษาบรรยายกาศดัง  
กล่าวไว้ ในงานวิจัยนี้จึงมีการใช้ถ้อยคำสำนวนเลียนแบบของท่าน ซึ่งเป็นถ้อยคำสำนวน  
แบบภาษาพูด คละปนอยู่บ้าง เช่นกัน และเพื่อที่จะให้สอดคล้องกับ พุทธศาสนาวิถี สำเร็จ  
ประโยชน์ในการสืบความหมายตามที่ต้องการ งานวิจัยนี้จะประดิษฐ์ถ้อยคำสำนวน  
แปลก ๆ ขึ้นใช้บ้าง เพื่อให้เป็นที่สอดคลุกและกระแทกความรู้สึกเมื่อที่ท่านพุทธกาล  
นิยมกระทำ